

1927. évi XII. törvénycikk indokolása
a polgári iskoláról
Általános indokolás

Merőben külsőszerű eljárás lenne, ha a nemzetek erejét és nagyságát lélekszámuk után ítélnék meg. Figyelembe kell vennünk a tömegek fajsúlyát is, melyet a műveltség és a vagyonosság határoz meg. Ez a gondolat vigasztalás a számbelileg kis nemzetekre, mert a közművelődés emelésével erejüket meghatványozhatják és a nemzeti erőt jelentékenyen fölébe emelhetik számra nézve nagyobb, de alacsonyabb művelődési színvonalon levő népeknek. Különösen lehetséges ez nálunk magyaroknál a faj szembeötlő tehetségessége miatt, amely mindezt azért nem bontakozhatott ki a maga teljességében, mert állami szervezetünk és társadalmi szervezetünk sok tekintetben gátat vetett a tehetségek kifejlődésének. Amilyen kedvező lehetőségeket nyithat meg a tervszerű kultúrpolitika a nemzet erejének emelése szempontjából, épp oly nagy veszély rejthetik abban, ha a népművelés terén elmaradunk, különösen szomszédainkkal szemben. A modern termelési módok ugyanis mind a mezőgazdaságban, mind az iparban már az egyszerű munkásnál is jelentékeny műveltséget követelnek meg s ezért az egyes nemzetgazdasági ágak virágzása a vállalkozók szaktudása, élelmessége és a tőke-erő nagysága mellett jelentékeny mértékben attól függ, milyen értelmi színvonalon állanak az illető nemzet munkástömegei. Ha egy nemzet értelmetlen tömegekkel áll ki a gazdasági versenybe, ebben reménytelenül el fog bukni. A magyar kultúrpolitikának egyik legfőbb feladata tehát az, hogy a széles néprétegek, a magyar tömegek értelmi szintjét emelje. E végből fejlesztenünk kell népoktatási intézményeinket és az ezekhez szorosabban csatlakozó iskoláinkat: a mindennapi népiskolát, az ismétlő, helyesebben továbbképző népiskolát, másfelől a polgári iskolát. Az első cél, a magyar népiskolaügy fejlesztése érdekében terjesztetem elő a mezőgazdasági népesség érdekeit szolgáló népiskolák létesítéséről és fenntartásáról szóló javaslatomat, mely, mint 1926:VII. tc., immár törvényerőre emelkedett. A második célt van hivatva megvalósítani egyelőre ez a törvényjavaslat, mely polgári iskolai hálózatunk kiépítésére irányul.

Minden művelt állam iskolarendszerében találunk olyan iskolákat, amelyek a népiskolánál, mint a műveltségminimum iskolájánál, több műveltséget, de a főiskolai tanulmányokra előkészítő középiskolánál kevesebb és inkább gyakorlati irányú általános műveltséget iparkodnak közvetíteni. Ilyen iskolákról óhajtott gondoskodni az 1868:XXXVIII. tc., amikor az elemi oktatás felé, illetőleg ehhez csatlakozóan kétféle iskolatípust szervezett: 1. *a felsőbb népiskolát*, amely az elemi iskola VI. osztályának elvégzése után, a fiúknál három évfolyamból, a leányoknál két évfolyamból áll; és 2. *a polgári iskolát*, amely az elemi iskola IV. osztályára épül fel s a fiúknál hat, a leányoknál négy évfolyam.

Báró Eötvös József eredeti törvényjavaslatában a polgári iskoláról még nem volt szó. Eötvös előtt a svájci szekundárius iskola s a Guizot-tól 1833-ban létesített francia *école primaire supérieure* eszméje lebegett; ezt akarta *felsőbb népiskola* néven törvénybe iktatni és megszerezni olyanok számára, akik tanulmányaikat a hat osztályú, teljes elemi iskola elvégzése után még egy ideig, a 15-16 éves korig, általános irányban folytatni kívánják. Ez az iskolafaj volt Eötvös meggyőződése szerint hivatva a főképp gazdasági téren munkálkodó társadalmi rétegnek: az iparos, kereskedő és gazdálkodó osztálynak közepes műveltségi igényét kielégíteni.

A felsőbb népiskolával szemben *Csengery Antal* a képviselőház közoktatási bizottságában arra utalt, hogy ennek az iskolafajnak Magyarországon nincsen még meg az előfeltétele sem: a hatosztályos népiskola, amelyet csak a szóbanforgó törvény fog megalkotni. A legtöbb magyar népiskola egytanítós osztatlan és vegyes iskola. Ha meg is lesz majd számos helyen a népiskolának két felső (V. és VI.) osztálya, ezekben, már csak a kellően képzett tanerők hiánya

miatt is, még sokáig nem fog folyni megfelelő komoly oktatás. A közönség is régóta ahhoz van szokva, hogy gyermekét a négy elemi osztály után adja magasabbfokú iskolába. Ezek alapján a *polgári iskolai típust* ajánlotta a felső népiskola helyett a bizottságnak. A polgári iskolával ő is a népiskolai és a középiskolai fokozat közé eső művelődési igények kielégítését kívánta biztosítani. Célszerűbbnek tartotta azonban, hogy a tanuló már az elemi iskola IV. osztálya, tehát a kezdetleges alapismeretek megszerzése után részesüljön rendszeres oktatásban magasabb képzettségű tanítói kar által. A polgári iskola van hivatva - így tűzte ki feladatát - "nagyközségeink jobbmódú túlnyomóan magyar középosztályát *tömegesen* az általános műveltség magasabb színvonalára emelni". Ilyen célkitűzés alapján szemelte ki a polgár iskola gyakorlati irányú művelődési anyagát s szabta meg az iskola szervezetét, melyet az 1868. évi XXXVIII. tc. törvényerőre is emelt.

Az így megszervezett polgári iskolák csakhamar fölvirágoztak, többnyire maguk a községek állították fel azokat, míg a felső népiskolák, bár az állam évtizedekig különös gondot s anyagi áldozatot fordított rájuk, lassankint elsorvadtak. 1877/78-ban 21 fiú, 56 leány felső népiskola volt, 1897/98-ban már csak 10 fiú- és 21 leányiskola, 1907/8-ban 4 fiú- és 8 leányiskola, 1917/18-ban pedig csupán 2 fiú- és leányiskola volt. Végre pár évvel ezelőtt ezek is megszűntek. E szerint már maga az élet az 1868:XXXVIII. tc. idevágó rendelkezéseit közoktatási rendszerünkben kiiktatta. Ezt a hatályon kívül helyezést a jelen törvényjavaslat most csak szentesíti.

A polgári iskola ellenben mind nagyobb fejlődésnek indult. A fejlődés lendületét a következő statisztikai adatok világítják meg a régi Magyarországon:

tanévben	polgári fiúiskola	polgári leányiskola	összesen	fiútanuló	leánytanuló	összesen
1880/1.	57	53	110	4,573	5,367	9,940
1900/1.	113	186	299	14,373	26,250	44,563
1917/8.	210	340	550	52,891	84,895	117,786

Csonka-Magyarországon:

tanévben	polgári fiúiskola	polgári leányiskola	összesen	fiútanuló	leánytanuló	összesen
1918/9.	94	159	353	31,188	48,863	80,051
1921/2.	135	193	328	34,134	44,521	78,655

1922-től kezdve, amióta tárcámat átvettem, különösen gyors ütemben emelkedett a polgári iskolák száma: négy és fél esztendő alatt éppen 100 új polgári iskola alakult, még pedig 50 állami, 8 róm. kath., 9 községi, 1 ref., 1 izr., 31 magániskola. Ez mostanáig 174 osztály szaporulatot jelent. Az 50 új állami polgári iskolában 102 osztály nyílt meg, azonban az állami polgári iskolák osztályainak száma a legutóbbi négy év folyamán összesen többel, t. i. 169-cel emelkedett. A többlet a régebben szervezett iskolák fejlődő osztályaira és a párhuzamos osztályokra esik. Az ország megcsonkítása előtt a mai Magyarország területén 269 polgári iskola volt, ma 428 van: a nyolc év alatti gyarapodás 159. A mai 428 polgári iskolából (*lásd a mellékelt térképet*) 188 állami, 102 községi, 72 róm. kath., 13 ref., 2 evang, 11 izr., 4 társulati és 36 magániskola. E fejlődés eredményében az alapító Csengery Antal szándékát túlnyomóan megvalósítva látjuk: a polgári iskola nagyközségeinkben (városainkban) a nemzet középső rétegeit valóban tömegesen emeli az általános műveltség magasabb színvonalára.

Bármeekkora arányokat öltött is azonban az utolsó évtizedekben mind az iskolák, mind a tanulók száma tekintetében a polgári iskola, mindenkor érezhető volt az 1868:XXXVIII. törvénycikknek az a nagy hiánya, hogy a polgári iskola feladatát tüzetesen nem jelölte meg s szervezetét is elég határozatlanul állapította meg. Ez a körülmény a polgári iskolával szemben

támasztott követelmények és az iskola természetének megítélése szempontjából sok félreértés és bizonytalanság forrásává lett és a belső fejlődés útját, amint ennek az iskolatípusnak rövid történeti fejlődéséből mindjárt látni fogjuk, eléggé kanyargóssá tette. A népiskola és a középiskola közé ékelve, mind a két oldalról szorítva, lassan vívta ki magának azt a szilárd helyet, melyet ma már közoktatásügyi rendszerünkben elfoglal. Egy félszázad óta a legélénkebb tanügyi viták és reformtervek középpontjában áll. Szervezetének folytonos bizonytalanságából érthető, hogy 56 éven keresztül a polgári iskolának a maga belső életét, tanulmányi és fegyelmi ügyeit szabályozó Rendtartási Szabályzatát.

A polgári iskola félszázadosnál hosszabb történetének leginkább szembeötlő jelensége az V. és VI. osztályoknak, melyeket az 1868-iki törvény 68. §-a megállapít teljes elsorvadása. Azon a néhány helyen is, ahol az V. és VI. osztályt megnyitották, sohasem sikerült azokat kellően benépesíteni. Jellemző, hogy az 1921/22-iki tanévben a polgári iskolák IV. osztályába 14,834 tanuló járt, az V.-be csak 165, a VI.-ba csak 90. Ma már a két felső osztály mindenütt megszűnt. Mi ennek az oka? Egyrészt a minősítő jogok hiánya, másrészt a középfokú szakiskoláknak: a felső kereskedelmi iskolának és a felső ipariskolának kifejlődése.

A 6 osztályú polgári iskola elvégzése soha sem jogosított az egyéves önkéntes katonai szolgálat kedvezményére. Trefort miniszter 1879-ben kieszközölt néhány jogosítást olyan állásokra, amelyekhez ma középiskolai vagy kereskedelmi iskolai érettségi bizonyítvány szükséges. Azonban az 1883-iki minősítési törvény ezeket a jogokat is megszüntette s a polgári iskola hat osztályát végzetteknek egyedül a községi jegyzői tanfolyamra s a dohányjövedéki állásokra való lépés lehetőségét engedte meg, később még a jegyzői tanfolyam kapui is bezárultak a teljes polgári iskolát végzettek előtt. A kezelőszakmák kisebb hivatalnoki állásaira a minősítési törvény értelmében a polgári iskola négy osztályának elvégzése is jogosít, így feleslegessé vált a hat osztály elvégzése. Minden iskolafaj vonzóereje és tekintélye jórészt attól függ, vajon mire képesít? Kellő képesítő erő hiányában a legszebben kigondolt iskolafaj is csak tengésre van kárhozthatva. Így járt a polgári iskola V. és VI. osztálya is: elvesztette önálló létjogát, elvesztette tanulóóságát.

E két felső osztály elsorvadásának másik oka a középfokú szakiskolák kialakulása. Már 1868-ban a polgári iskolát megalkotó törvény egyes rendelkezéseiből kitűnik, hogy ennek az iskolafajnak feladatát általános állampolgári nevelésben látta gyakorlati, közgazdasági színezettel. A természetrajzot, fizikát, kémiát az iparra, kereskedelemre és gazdaságra való tekintettel kívánja taníttatni; az iskola művelődési anyagába beiktatja a köz-, magán- és váltójog alapvonalait, a politikai számtant, a statisztikát, a könyvvitelt, a mezői gazdaságtant vagy ipartant a község és vidéke szükségletéhez alkalmazva (74. §). E tárgyakat, melyek az elméleti irányú középiskolával szemben megadták a polgári iskolák gyakorlati-gazdasági jellegét, a törvény főképp az V. és VI. osztály anyagának szánta (76. §). Közelfekvő volt tehát az a gondolat, hogy a két felső osztály már mintegy szakiskolai tanfolyamnak is tekinthető. Ezt a következményt Trefort miniszter le is vonta, amikor 1879-ben az iparos képzést, 1884-ben pedig a kereskedelmi képzést kapcsolta a polgári iskolához. Feltűnő, hogy a túlnyomóan földművelő államban a mezőgazdasági képzésnek a polgári iskolához való csatolását nem vette célba. Az 1879-iki rendelet a polgári iskolák egy része mellé ipartanműhelyt kapcsolt abból a célból, hogy ebben a IV.-VI. osztályos tanulók a tantervben megállapított tárgyak mellett egy-egy iparágat is megtanuljanak, úgy, hogy a VI. osztály elvégzése után mint művelt iparossegédek legyenek alkalmazhatók az iparosok műhelyeiben. E szerint az ilyen tanulóokra kettős munka nehezedett: délelőtt diákok, délután iparosinasok voltak. A nyolcvanas években 12 ilyen iskola volt, de már a kilencvenes években számuk egészen lecsökkent s helyükbe lépett a külön, önálló középfokú szakiskola, az úgynevezett felső ipariskola. A tanulók a kettős munkával nem tudtak

megbírkózni, az iparosok meg azon aggódtak, hogy a polgári iskola végét veti az olcsó inasmunkának; az ipartanműhelyek rendkívül silányan voltak felszerelve; kellő tanerők sem állottak rendelkezésre. A polgári iskolának, mint ilyennek ipari szakirányban való fejlesztése tehát csődöt mondott.

Hasonló sors érte kereskedelmi szakirányban való fejlesztését is. Egy 1884-iki rendelet szerint a polgári iskolához a középkereskedelmi tanfolyam, mint VII. évfolyam csatolható, úgy, hogy akik ezt végezni óhajtják, a közös közműveltségi tárgyakon kívül már az V. és VI. polgári iskolai osztályokban is egyes kereskedelmi szaktárgyakat tanulnak. Ez a bifurkáció természetesen a tiszta polgári iskolai V. és VI. osztályt végleg elnéptelenítette, mindenki a kereskedelmi ágazatba tódult, mert itt egy évi ráadással érettségizni és számos jelentékeny minősítési joghoz, többek között egy évi önkéntes katonai kedvezményhez juthatott. Végre 1895-ben a kereskedelmi szakoktatás "felső kereskedelmi iskola" néven új szervezetet nyert, a polgári iskolával szemben igazgatásban és tanári karban fokozatosan önálló lett, majd egészen külön szakadt a polgári iskolától, amelynek növendékeit a IV. osztály elvégzése után vette fel. Ily módon az önállósult felső kereskedelmi és felső ipariskola egészen leszakította a polgári iskola felső tagozatát, az V. és VI. osztályt: ezek egészen elsovadtak. Így vált a polgári iskola mindenütt négy osztályos intézetté, melynek feladata azonkívül, hogy tanulóit viszonylag befejezett gyakorlati általános műveltséggel az életbe bocsátja ki, *középfokú szakiskolákra való előkészítés*. A polgári iskola IV. osztályát végzett tanulóknak körülbelül 50%-a megy ipari és kereskedői pályára vagy folytatja ilyen irányú középfokú szakiskolában tanulmányait; körülbelül 15% pedig tanítóképző-intézetbe megy.

A történeti fejlődés tanulsága: a polgári iskola, mint 4 osztályos intézet, teljes mértékben bebizonyította életképességét, jelen szervezete megfelel a magyar társadalmi és gazdasági élet szükségleteinek. Az utóbbi évtizedekben, különösen a legutolsó években, a magyar társadalom széles rétegei megkedvelték, felállítását községek mind nagyobb számban követelik. A polgári iskola ma legnépszerűbb iskolafajunk. A történeti fejlődés egyszersmind azt is megmutatta, hogy a polgári iskola a szorosabb értelemben vett szakirányban nem fejleszhető: minden ilyen kísérlet ezideig csődöt mondott. Ugyanegy iskola keretében az általános műveltséget nyújtó oktatás és a szorosabb értelemben vett szakoktatás csak egymás rovására érvényesülhet. Ezért különítette el a természetes fejlődés a polgári iskolát és a középfokú szakiskolát. A kettő szétválva egyformán örvendetes fejlődésnek indult. A négy osztályos polgári iskola épp oly népes és folyton terjeszkedő iskolatípusnak bizonyult, mint a felsőkereskedelmi, a felső ipariskola vagy újabban a felső mezőgazdasági iskola. A fejlődésnek ez az iránya mind a gyakorlati igényeket, mind a pedagógiai követelményeket jól kielégíti. A polgári iskola négy osztálya az általános előkészültséget adja meg a szakiskolákban való gyakorlati kiképzéshez. Az élet a hat osztályos polgári iskolát négy osztályossá formálta át s minthogy ebben az alakjában társadalmunk művelődési és gazdasági szükségleteit jól kielégíti, nincs egyéb hátra, minthogy a történeti fejlődésnek ezt a természetes eredményét az itt javasolt törvény ereje is jóváhagyja.

A hatosztályú polgári iskolának nincsen szerves kapcsolata közoktatásunk rendszerével, mely a négyes tagozáson épült fel (négy elemi, négy polgári, négy középfokú szakiskola). A legtöbb szülőnek az az érdeke, hogy a polgári iskolából közvetlenül kenyérkereső pályára lépő fiát legkésőbb 14-15 éves korában, tehát a IV. osztály elvégzése után üzletbe, gyárba vagy műhelybe adhassa. Ha a fiú hat vagy hét osztályt végezne, 16-17 éves korában már az inaskodásra nem igen adná fejét. Ha pedig szakiskolában óhajtja a szülő fiát továbbképeztetni, ehhez nincs szüksége az V. és VI. osztály elvégzésére, mert a szakiskolákba való felvételre elégséges a IV. osztály elvégzése. E szerint az V. és VI. osztályok feleslegesek s nem volna értelme annak, ha a természetes alakulást, az élet követelményeihez való alkalmazkodást

megakasztva, a két felsőosztályt minősítések és kedvezmények nyújtásával iparkodnánk új életre támasztani. Valamennyi eddigi kísérlet azt igazolja, hogy a gyakorlati szakoktatás eredményesen csak szakiskolákban valósítható meg. Középfokú szakiskoláink ma már örvendetes fejlődésnek indultak, kellő oktatási sikert mutatnak fel. Helytelen volna tehát a polgári iskolák felső osztályainak mesterséges újraélesztésével jól bevált szakiskoláink további fejlődését hátráltatni.

Ugyanez a gondolat érvényes arra az újabban felmerült tervre nézve is, mely a polgári fiúiskolát "felső polgári iskola" néven egységes nyolcosztályú középfokú iskolává kívánja fejleszteni, úgy, hogy az általános nemzeti és állampolgári műveltség mellett, különösen az V. osztálytól kezdve, egyrészt általános közgazdasági, másrészt a vidék szükségletéhez mért mezőgazdasági, vagy ipartechnológiai ismereteket is nyújtson. Ennek a tervnek indítéka ugyanaz, mint a 80-as években a polgári iskolának ipari és kereskedelmi irányba való terelése.

Nyilvánvaló, hogy a jelzett feladatot csakis a középfokú szakiskolai típus, nem pedig általános gyakorlati műveltséget nyújtani kívánó 8 osztályú polgári iskola tudja teljesíteni. A "gyakorlatiság" vagy "közgazdasági színezet" egymagában, ha végig általánosságban mozog s nem kapcsolódik szorosán s kellő elmélyüléssel vagy a mezőgazdasági vagy az ipari vagy a kereskedelmi élethez, tartalmatlan és céltalan. A nyolc osztályú polgári iskola hívei sem a középiskolák negyedik típusának, sem szakiskolának nem akarják minősíteni a tervbe vett nyolc évfolyamú polgári iskolát. De ha ez sem nem középiskola, sem nem szakiskola, akkor igazában nem külön, sajátos célú, hanem hibrid természetű iskola, melyre szükség nincsen. A gazdasági-gyakorlati téren munkálkodó polgár vagy gazdálkodó vagy iparos vagy kereskedő; olyan polgár, aki sem nem gazda, sem nem iparos, sem nem kereskedő, nem kívánhat magának külön iskolafajt; ha pedig e foglalkozások egyikét űzi, akkor alsó- vagy középfokú szakiskolára van szüksége. Amire nálunk szükség van, az nem egy általános, határozatlan irányt követő, csak közgazdasági színezetű felső polgári iskola, hanem középfokú szakiskola. Ha az ifjú 18-19 éves koráig ilyen általános gyakorlati műveltséget nyújtó felső polgári iskolába járna, ennek elvégzése után milyen pályára mehetne? Az ipari inaskodásból már kivénült, a középfokú szakiskolába pedig már nem vehető fel többé. Azt az ifjút, aki a "közgazdasági színezetű" felső polgári iskolát elvégezné, iskolája a gazdasági élet egyik konkrét ágazatában sem tenné alaposabb szakismerővé. Mit tenne tehát az ilyen 18-19 éves ifjú? Valami alárendelt hivatalba menne s szaporítaná az irnokok-díjnokok hadát, kiknek a fizetés sok, hogy meghalhassanak s kevés, hogy megélhessenek belőle.

E szerint mind a történeti fejlődés komoly s többszörös tanulsága, mind a magyar társadalom művelődési és gazdasági igényei, mind pedig a helyes didaktikai felfogás arra utal, hogy a polgári iskola sem hatosztályú (mint az 1868-iki törvény megszabja), sem nyolcosztályú (mint egy legújabb irányzat kívánja) ne legyen, hanem maradjon meg ma élő négyosztályos alakjában, amelyben valóban népszerűvé vált s fontos társadalmi szükségletet kielégítve, oly szépen felvirágzott. További extenzív fejlődése csak a mai szervezeti keretben biztosítható: csakis négyosztályos formájában követelheti meg a közoktatásügyi miniszter, hogy az 5000 léleknél nagyobb lakosságú községek műveltségük színvonalának emelésére polgári iskolákat létesítsenek. Ilyen követelmény egy nyolcosztályú polgári iskolára nézve valóban jogosulatlan volna. Ha meg is alkotnók a nyolcosztályos polgári iskolát, a legtöbb polgári iskola úgy is négyosztályos maradna. Felső kereskedelmi és felső ipariskolánk elég van, azon a néhány helyen pedig, ahol felső polgári iskola nyílnék meg mezőgazdasági színezettel, sokkal helyénvalóbb mezőgazdasági szakiskola felállítása.

Polgári iskolai hálózatunk ilyen irányú kifejlesztése rendkívül jelentőséggel bír a magyar kultúrgeográfia természetes kialakítása szempontjából is. Nem elégséges ugyanis, hogy a műveltségnek az országban csak egyes kimagasló gócpontjai legyenek, hanem kell, hogy a helyi

viszonyoknak megfelelő kulturális fókuszok az ország egész területét egyenletesen behálózzák. A polgári iskola a legalkalmasabb iskolafajta arra, hogy különösen a közigazgatási és törvénykezési járások székhelyeit kis művelődési központokká fejlessze ki. A középiskola inkább a törvényhatósági városokba és a vármegyei székhelyekre való, a járási székhelyeknek, 5-10 ezer lélekkel bíró községeknek ellenben leginkább a polgári iskolai típus felel meg, amivel természetesen nem akarom azt mondani, mintha a polgári iskolákra a nagy városokban is szükség nem lenne. Ha a fenti gondolatot következetesen keresztül vesszük, akkor négy fajta közművelődési gócpont alakul Magyarországon, úgymint: Budapest, az összefoglaló központ, az egyetemi városok, mint a magas kultúrának az ország területén tervszerűen szétosztott központjai, a törvényhatósági városok és a vármegyei székhelyek, mint középiskolai városok és végül a járási székhelyek, mindenütt polgári iskolával. Ekként a polgári iskola tanári kara megerősítené a járási székhelyeknek amúgy is gyér intelligenciáját és egész kultúrpolitikai berendezésünkben s területi megosztás tekintetében is a tervszerűség következetesen keresztül lenne véve.

Ha azt a kérdést vizsgáljuk, hogy miként eshetett meg, hogy Eötvös népoktatási törvénye úgy az elemi népiskolákra, mint pedig a polgári iskolákra nézve részben papiroson maradt, úgy arra az eredményre jutunk, hogy az 1868:XXXVIII. tc. mindkét iskolafajta nézve a polgári községeket tette meg köteles iskolafenntartóvá a nélkül, hogy magában a népoktatási törvényben vagy más törvényben gondoskodás történt volna arról, hogy a községek kötelezettségük teljesítéséhez szükséges anyagi eszközöket elő is tudják teremteni. Így a 42. § kimondja, hogy az iskolaépületek és tanítói lakások építése és fenntartása is a községet illeti, mihez a 47. § még hozzáteszi, hogy a tanyai lakosok gyermekeinek oktatásáról azon községek kötelesek gondoskodni, amelyekhez a tanyák tartoznak. Adva lévén Magyarország települési viszonyai, adva lévén a temérdek törpeközség és sok szerteszórt tanya, nyilvánvaló, hogy ezektől a gyenge adózó erővel bíró községektől és tanyai csoportoktól iskola és tanítói lakás építését sikerrel követelni nem lehetett. Ugyane törvény a polgári iskolák tekintetében is igen messzemenő igényekkel lépett fel a polgári községekkel, mint köteles iskolafenntartókkal szemben. Így az 59. § kimondja, hogy oly falvak és városok, amelyek kebelökben legalább ötezer lakost számlálnak, kötelesek felsőbb népiskolát vagy ha anyagi erejük engedi, polgári iskolát állítani és tartani fenn. Az ilyen községek egy része azonban képtelennek bizonyult ezeknek a felsőbb népiskoláknak, illetve polgári iskoláknak létesítésére. Az 1868:XXXVIII. tc. látszólagos és az életbe át nem ment szigorúságával szemben törvényjavaslatom a községek számára enyhítést hoz, amennyiben az iskolaállítási kötelezettséget nem imperative mondja ki, hanem 10. §-ában csak felhatalmazást ad a vallás- és közoktatásügyi miniszternek, hogy az ötezernél nagyobb lélekszámmal bíró községeket (városokat) kötelezhesse polgári iskola állítására. Minthogy pedig a javaslat 15. szakasza Országos Polgári Iskolai Építési Alap létesítését rendeli el, melyet részben a költségvetés keretében, részben azonkívül az állam dotál s melyből a polgári iskola építésére kötelezett községeket támogatja, azért elviselhetetlen teher nem fog ezekre a községekre nehezedni. Az előadottakból nyilvánvaló, hogy törvényjavaslatom a jelenleg érvényben lévő jogi állapottal szemben könnyebbítést jelent, mert a kötelezés nem imperatív, hanem fakultatív és mert az állam a kötelezett községeknek az építkezés terheinek viselésében segítségére jön. Hogy az 1868:XXXVIII. tc. rendelkezései mennyire alkalmatlanok voltak az e törvényben kitűzött cél biztosítására, azt mi sem bizonyítja jobban, minthogy az 1920-iki népszámlálás szerint főleg a Duna-Tisza közén és a Tiszántúlon még mindig 90 körül van azoknak a községeknek a száma, melynek lélekszáma az 5000-et meghaladja s nincsen polgári iskolája. Ide számítom azokat a községeket is, melyekben csak magánpolgári iskola van, miután ezzel a polgári iskolai szükséglet véglegesen elintézettnek éppen nem tekinthető s időszámítandók a sok tekintetben haladottabb

dunántúli részen lévő kisebb és 5000-nél kevesebb lakossággal bíró járási székhelyek, amely községekben kedvező fekvésüknél (vasúti csomópont, gazdasági központ) fogva jól benépesíthető polgári iskolák szervezhetők. Amennyiben az országgyűlés azt a javaslatomat törvényerőre emeli és az Országos Polgári Iskolai Építési Alap a közeli években is megfelelően táplálva lesz, akkor bizton remélhető, hogy a még szükséges polgári iskolák egy évtizeden belül megszerezhetők és felépíthetők lesznek.

Részletes indokolás

Az 1. §-hoz

Az 1. §-ban a polgári iskola feladatát körvonalaztam. Ezzel azt a hiányt kellett pótolnom, hogy az 1868:XXXVIII. tc. a polgári iskola feladatát nem írta körül, ami igen sok félreértésnek és zavarnak lett okozója. Már Trefort Ágoston volt hivatali elődöm felismerte a törvény hiányát, azonban törvényes intézkedés helyett csak a polgári fiúiskola tantervét kibocsátó rendeletében intézkedett a hiány megszüntetése iránt.

A 2. §-hoz

A 2. § a polgári iskolák művelődési anyagát részletezi. A tantárgyak meghatározásánál figyelemmel voltam arra, hogy lehetően mindazon ismereteket felöleljem, amelyek az általános műveltséghez és a gyakorlati életre való neveléshez, valamint a szakiskolákban való sikeres továbbhaladáshoz megkívánatnak. E szakasznál a 1868:XXXVIII. törvénycikkben előírt tárgyakkal szemben egyébként az a módosítás, hogy a tárgyak közé felvették az élet- és egészségügyi ismereteket, a fiúiskolákban a közgazdasági és jogi ismeretek és a kézimunka (slöjd) is.

A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter szabályozza a rendkívüli tárgyak tanításának módozatait. Erre a tanulók túlterhelésének megelőzésén kívül azért is szükség van, hogy a tanítandó tárgyak helyes megválasztására befolyás legyen gyakorolható.

A 3. §-hoz

A 3. §-ban foglaltakra nézve utalok az indokolás általános részében kifejtettekre.

A 4. §-hoz

A 4. §-ban azért kötöm ki a népiskola négy alsó osztályának sikeres elvégzését s ennek iskolai bizonyítvánnyal való igazolását, mert nem akarom gyöngíteni a tankötelezettség végrehajtására nézve érvényben lévő rendelkezéseket. Ma már minden szülőtől elvárható, hogy gyermekének népiskolai oktatásáról gondoskodják s ezt iskolai bizonyítvánnyal igazolni is tudja.

Az 5. §-hoz

A tanítási órák számát az 1868:XXXVIII. tc. 73. §-ában foglaltakkal szemben emeltem. Figyelemmel voltan azonban arra, hogy az óraszám ne legyen több, mint a középiskolákban, valamint, hogy az óraszám összhangban legyen a tanulók munkabírásával.

A 6. §-hoz

A tanulók osztály-létszámát átmenetileg 50-ben állapítottam meg, úgy mint azt az 1868:XXXVIII. tc. 70. §-a is előírja. Céлом az, hogy ebben az iskolafajban is 40-nél több tanuló osztályonként felvehető ne legyen. Ezt egészségi okokon kívül a nevelési és oktatási érdekek követelik. Nagyobb létszámú osztályok oktatása és nevelése nem lehet oly eredményes, amilyent ez iskolafajtól az élet megkövetel.

A 7. §-hoz

Az 1868:XXXVIII. tc. 71. §-a határozottan tiltja a fiúknak a leányokkal való együttes oktatását. Minthogy különösen az őstermeléssel foglalkozó alföldi községeinkben nem várható egyszerre a külön fiú- és külön leányiskoláknak megfelelő beépítése, viszont az iskolák felállítása és az őstermeléssel foglalkozó községekben való megkedveltetése nemzeti érdek, már a fenntartási költségekre való tekintettel is, átmenetileg és kivételesen meg kell engedni az előreláthatóan kis

népességű fiú- és leányiskoláknak összevonását. A tanulók létszáma lehetővé fogja tenni, hogy az életbelépő rendszabályok gondos magatartásával mindazok a hátrányok elháríttassanak, amelyek a fiúknak a leányokkal való együttes neveléséből származhatnak.

A 8. §-hoz

A tanárok számát az osztályok száma és a rendes tárgyak heti óraszámja szabja meg. Fiúiskolában a hit- és erkölcsstani órák levonása után 112, a leányiskolákban 102 a heti órák száma. Heti 22-22 óra számításával tehát egy-egy iskolában fiúknál egy igazgatóra és 5 tanárra, leányoknál egy igazgatóra és 4 tanárra van szükség. Az igazgatók heti óraszámának 4-12-ben való megállapítása arra az esetre szól, ha az iskola nagyobb népessége egy vagy több párhuzamos osztály fenntartását teszi szükségessé, mely esetben az igazgatással járó teendők, a tanulmányi vezetés és az irányítás a tanítási órák leszállítását kívánja meg.

Az oktatás és nevelés érdeke megkívánja, hogy a tanárok kellő lelki és testi frisseséggel végezzék tanítói és nevelői tisztségüket. Ez a követelmény, valamint a tanári tekintély megővésének érdeke teszi szükségessé a mellékfoglalkozások korlátozását.

A 9. §-hoz

Az indokolás általános részében előadtam a polgári iskolák keletkezésének s fejlődésének történetét. Nem emeltem azonban ki, hogy a törvényhozás ennek az új intézménynek felügyeletét és közigazgatását nem szabályozta külön, hanem, az 1868:XXXVIII. és az 1876:XXVIII. törvénycikkben egybefoglalta a népiskolákkal s egyazon módon szabályozta. Ilyképpen a jogi helyzet az, hogy a polgári iskolák felügyelet és közigazgatás tekintetében éppúgy a közigazgatási bizottságok és a kir. tanfelügyelők alá tartoznak, mint az elemi népiskolák és a továbbképző iskolák.

Míg a polgári iskolák fejlődése nagyobb arányokat nem öltött, a felügyeletnek és a közigazgatásnak eddigi rendje kielégítő volt. Azóta azonban, hogy a népiskolák száma lényegesen emelkedett, a polgári iskoláké pedig megsokszorozódott, az öncélú polgári iskolának másnemű intézményekkel való összefoglalása mind erősebben éreztette szükségét annak, hogy felügyelete és közigazgatása megfelelő új szabályozást nyerjen, mert a szorosan vett népoktatási intézmények fejlődése és a tanfelügyelői szervezetnek ezzel lépést nem tartó bővítése miatt a kir. tanfelügyelők lassankint képtelenné váltak a polgári iskolák felügyeletével és igazgatásával járó teherterhelés ellátására az összes intézmények kellő gondozására, úgyhogy az eddigi keretekben hol az egyik, hol a másik csoport elhanyagolása következett be. Ez az állapot a minisztériumot már korábban arra indította, hogy a polgári iskolák tanulmányi életének hatékonyabb gondozását és egységes szempontok szerint való irányítását valamilyen kiegészítő megoldással biztosítsa s így küldettek ki az 1876:XXVIII. tc. 3. §-a alapján szakértő iskolalátogatók, ami már átmenetet jelent az önálló felügyelethez. Az iskolalátogató felügyelők megbízásával azonban a kérdés megoldva nincsen. A tételes törvények rendelkezései alapján ugyanis a felügyelőknek intézkedési jogot adni nem lehetett s így igen ferde és mind adminisztratív szempontból, mind pedig a felügyelet gyakorlása szempontjából hátrányos helyzet alakult ki, mert a kir. tanfelügyelőnek megvolt az intézkedési joga, de a felügyeletet nem gyakorolhatta közvetlenül maga, illetőleg saját közegei útján, viszont a szakértő iskolalátogatóknak módjukban volt iskolalátogatásuk alkalmával közvetlen tapasztalatot szerezni, azonban hatáskörük szorosan a tanulmányi részre vonatkozott, intézkedési joguk pedig egyáltalán nem volt.

javaslatom, amely szerint a polgári iskolákat a népiskolai hatóságok alul kiveszem s felügyeletüket és közigazgatásukat újra szervezni kívánom, ennek az ellenmondásos helyzetnek megváltoztatását célozza. A tervezett intézkedés is csak átmeneti jellegű. A tanügyi közigazgatás újjászervezésekor, amire nézve törvényjavaslatot szándékozom az országgyűlés elé terjeszteni,

fogom a szerzett tapasztalatok felhasználásával a polgári iskolák felügyeletét és közigazgatását véglegesen szabályozni. A polgári iskoláknak az összes érdekek szempontjából helyesebb irányú igazgatását és felügyeletét átmenetileg is az államháztartás minden újabb megterhelése nélkül tudnám megvalósítani, mert a külön felügyelőség létesítése csak a már eddig folyó iskolalátogatói-felügyelői munka kibővítését jelenti a nélkül, hogy személyi vagy dologi tekintetben külön kiadással járna, mert egyrészt a felügyelőkké kinevezendő 8-10 polgári iskolai igazgatónak vagy tanárnak a tanítási munkakörből való kivonása nem fog az eddiginél nagyobb hiányt okozni a tanszemélyzet létszámában, mert eddig is húsz igazgató végzett igazgatói munkája mellett iskolalátogatást és másrészt, mert az új felügyelőségeket alkalmas központokban levő iskolaépületekben szándékozom elhelyezni és így a fűtési, világítási és tisztogatási költségek az illető iskolák költségvetése keretében nyerik fedezetüket. Még a szükséges irodai felszerelés sem fogja tárcámat terhelni, mert az egyes iskolák bútorfeleslegéből fogom a felszerelést összeállítani.

Ami a polgári népiskoláknak a népiskolai hatóságok hatásköréből való kivételével a közigazgatási bizottságok eddigi hatáskörének megszűnését illeti, ez alig jelent lényeges változást, mert a közigazgatási bizottságnak polgári iskolai ügyekben való hatásköre az idők folyamán összezsugorodott és ma már csak néhány ügyre terjedt ki. Ezek közül a legjelentősebb a fegyelmi ügyek intézése. A közigazgatási bizottság hatáskörének megszüntetése és a polgári iskolai felügyelőségekre való átruházása érezhető zökkenés nélkül fog végbemenni és csupán a fegyelmi ügyek intézésére vonatkozó eljárás szorul majd részletesebb szabályozásra. E tekintetben a középiskolai tanárokéhoz hasonló fegyelmi eljárást szándékozom a polgári iskolákra nézve is megállapítani. Így meg fog szünni az a fonák helyzet, hogy a közigazgatási hatósági szervekre volt bízva olyan fegyelmi ügyek megvizsgálása is, amelyek sokszor minden közigazgatási ténykedéstől távol állottak. E kérdés szabályozásával a polgári iskolai tanár is meg fogja kapni a tanári állásához méltóbb fegyelmi szabályzatát és az iskolai érdekek sem lesznek kitéve a közigazgatási hatóságoknál gyakori késedelmes eljárásból eredő károsodásnak.

A polgári iskoláknak a népiskolai hatóságok hatásköréből való kivételével együtt fog járnai az állami polgári leányiskolák mostani helyi felügyelőhatóságának, t. i. a gondnokságoknak a polgári iskolákra nézve történő megszüntetése. Az állami polgári iskolai gondnokságok létjogosultsága tulajdonképpen már meg is szűnt, mert hatásköre úgyszólván csak az anyagi ügyekre zsugorodott össze. Az autonóm testületek (községek, hitközségek) által fenntartott polgári iskolák ügyeinek gondozására létesített iskolaszékek hatásköre ezzel szemben a dolog természeténél fogva érintetlenebbül maradt és ezért - bár a tanulmányi ügyeknek az igazgatóságokra való ruházásával ez is sokat veszített az idők folyamán - az iskolaszékek további fenntartására az iskolafenntartó autonóm jogkörének gyakorlása érdekében jelen törvény hatálybalépte után is szükség lesz. Miután az iskolaszékeknek a polgári iskolákkal kapcsolatos hatásköre ezideig külön szabályozva nincs és csupán az elemi iskolák iskolaszéki utasításai terjesztettek ki, szükséges lesz, hogy a polgári iskolaszékek hatásköre külön szabályoztassék.

A polgári iskolai felügyelőségek hatáskörét s általában a polgári iskolák közigazgatását az oktatásügy egyetemes érdekeinek összeegyeztetésével rendeleti úton fogom átmenetileg megállapítani.

A 10. §-hoz

A 10. §-nak a polgári iskolák felállítására vonatkozó intézkedése az eddigi törvényes állapotot összhangba hozza az étellel, az eddigi, némileg elmosódó rendelkezéseket szabatosabbá teszi. Társulatok ezentúl is fenntarthatnak iskolát, ha külön erre a célra alakultak, alapszabályaik jóváhagyást nyertek és igazolják, hogy az iskolafenntartásával járó összes terheket saját erejükből viselni tudják. Ugyanígy jövőben is fenntarthatnak magánosok polgári iskolát, ha a polgári

iskolai tanári oklevéllel bírnak s az iskola fenntartására a szükséges anyagi eszközökkel rendelkeznek.

A nyilvánossági jog kérdését az 1868. évi törvény határozottan nem rendezi. Szükséges volt, hogy erre nézve intézkedés történjék, különösen azért, hogy az iskolafenntartók a törvényes követelmények teljesítésére igyekezzenek. E rendelkezés az állami felügyeleti jogból folyik és azt a célt szolgálja, hogy jogosítást adó államérvényes bizonyítványt csakis olyan iskola állíthasson ki, melynek tanulmányi rendje, működése a követelményeket kielégíti. Ennek megállapítására egyedül a közoktatásügyi kormányzat illetékes.

Nem kívánom érinteni az 1868:XXXVIII. törvénycikknek azt az alap gondolatát, hogy a köteles, illetve kötelezhető iskolafenntartó mindig a város (község), amely mellett a hitfelekezetek, társulatok és magánosok csakis mint fakultatív (önként vállalkozó) iskolafenntartók jöhetnek tekintetbe.

Ez a rendelkezés természetes folyamánya annak, hogy a községeknek (a városoknak) elsőrendű feladatuk, hogy a polgárságuknak fokozottabb művelődési lehetőséget biztosítsanak. Az iskolaállítással együttjár az elhelyezés biztosítása.

A 10. § utolsó bekezdésében foglaltakkal előmozdítani kívánom az iskolák létesítését, amikor a rendelkezésemre bocsátott hitelek keretében államsegély vagy mérsékelt kamatú kölcsön nyújtását teszem lehetővé. Utóbbira azért van szükség, hogy az egyébként vagyonos, de ezidőszert megfelelő, készpénzfedezettel nem rendelkező községek rövidebb lejáratú olcsó kölcsönrel az iskolaépületet felemelhessék. Kölcsön engedélyezése azonban csak akkor indokolt, ha a mai nehéz viszonyok között a község határidőre nem képes előteremteni az építkezéshez szükséges készpénzt. A kölcsön csak rövidebb lejáratú lehet és csak megfelelő biztosíték ellenében engedélyezhető.

A 11. §-hoz

Javaslatom 10. §-a a hitfelekezeteknek iskolaállítási jogát általánosságban biztosítja. Ebben a szakaszban azért tartom szükségesnek külön is kiemelni a hitfelekezeti iskola létesítésének kérdését, mert nemzetnevelési szempontból nagy értéket tulajdonítok a hitfelekezetek közreműködésének, különösen ott, ahol a lakosság túlnyomórészen egy vallásfelekezethez tartozik s ezzel megvan a lehetőség arra, hogy a község (város) közönsége még szorosabb kapcsolatba jöjjön iskolájával. Az államsegélynek és kölcsönnek kilátásba helyezését ugyanazok a körülmények indokolják, amelyeket az előző szakaszban a községi iskolákra nézve előadtam.

A 12. §-hoz

Mint az általános indoklásban bővebben kifejtettem, kultúrpolitikám sarkalatos elve, hogy a polgári iskolák hálózata is mihamarább kiépüljön. Ennek érdekében szükséges, hogy az egyes szóbjárehető községek művelődési, gazdasági és társadalmi viszonyai a helyszínen behatóan tanulmányoztassanak s hogy a közvetlenül összegyűjtött adatok alapján állapíthassam meg, hol van szükség polgári iskolára vagy ennek bővítésére s hogy az új iskolák létesítése tárgyi alapon milyen sorrendben menjen végbe. A továbbiakra nézve a javaslat szövege rövid, világos, szabatos intézkedéseket tartalmaz, amelyek külön indoklásra nem szorulnak.

A 13. §-hoz

A 13. § megállapítja, hogy a polgári iskola létesítési és fenntartási költségeiből mit kell a községnek feltétlenül vállalnia. Az egyes községekben létesített polgári iskolák az egyetemes nemzeti érdeken felül az illető községek (városok) közönségének fokozottabb művelődési érdekeit szolgálják. Megkívánható tehát, hogy a községek (városok) hozzájáruljanak az iskolák létesítéséhez és az általuk nyújtandó hozzájárulások körvonalaztassanak. E hozzájárulások nem elviselhetetlenek, mert a létesítéshez a szegényebb községek (városok) az alapból állami segélyt,

esetleg építési kölcsönt is kaphatnak, a tanszemélyzet illetményeire pedig fizetéskiegészítő államsegélyt vehetnek igénybe.

A polgári iskolák hálózatának kibővítése az államháztartás nagy megterhelését jelenti. Feltétlenül megkívánandó ezért, hogy a községek az építési költségeknek legalább 30%-át saját terükre viseljék.

Ha a község (város) az iskolát ily módon létesíteni és fenntartani nem tudná, állami iskolát létesítenek, azonban a község (város) a felsorolt hozzájárulásokat ennek az állami iskolának is megadni tartozik, mert az állam s az igazgatás nem terhelhető azzal, hogy az apróbb szükségletek kielégítésének kérdéseivel foglalkozzék. Ezért határozottan elzárkózom a dologi kiadások teljesítésétől, ezt fedezni hajlandó nem vagyok.

A kézi- és ígasmunkára vonatkozó intézkedéseket az 1926:VII. tc. 4. §-ára utalással vettem fel. Céлом az, hogy a mai abnormisan súlyos gazdasági viszonyok között a polgári iskolát illetően már erkölcsi okokból se maradjon felhasználatlanul ez a hozzájárulási lehetőség, mely mindenkire kötelező lévén, a lakosság minden tagját közelebbi viszonyba hozza az iskolával. Az iskolát így mindenki jobban magáénak tartja. Ez az egyszersmindenkorra szóló hozzájárulás, mely eléggé jelentős értéket képvisel, az öt ezer lakossal bíró községeket (városokat) nem terheli meg túlságosan.

A 14. §-hoz

A 14. §-ban a kisajátítási jogot szintén az 1926:VII. tc. rendelkezéseinek átvételével kívánom biztosítani. Beépített községekben (városokban) az iskolának megfelelő helyen való elhelyezése olykor a legsúlyosabb kérdése az iskola létesítésének. Ezért kellett a kisajátítási jogot a közérdekből létesülő állami, községi és felekezeti iskolák érdekében biztosítani.

Eltérőleg az 1926:VII. tc. 3. §-ában foglalt rendelkezésektől, a felállítandó polgári iskola felépítéséhez az állam csak *kérésre* ad terveket és előmérteköltségvetéseket. A terveket a község (város), a felekezet is elkészíttetheti, azonban csakis a vezetésem alatt álló minisztériumtól felülbírált és jóváhagyott tervek és előmérteköltségvetés alapján lehet az építkezést, átalakítást foganatosítani. Ezt az intézkedést az indokolja, hogy normál tervek belterületen építendő iskolákra nézve a telepviszonyok nagy különbözősége miatt nem adhatók. A tervek jóváhagyására vonatkozó intézkedésnek egyébként az a célja, hogy a rendelkezésre álló fedezet korlátai között az iskolaépületek bár egyszerű kivitelben és minden fényűzés nélkül, de csínnal és az illető vidéken szokásos formáknak megfelelően épüljenek, legfőképpen pedig azt kívánom biztosítani, hogy az épületek szilárdak, tartósak, egészségesek és célszerűek legyenek.

Ezenfelül gondoskodni kívánok arról is, hogy az építkezéseket az államépítészeti hivatalok ellenőrizzék és vizsgálják felül, mert a terveknek megfelelő kivitele csak így biztosítható.

A 16. §-hoz

Mivel az ebben a törvényjavaslatban kitűzött cél megvalósítása előreláthatóan hosszabb ideig (több mint öt évig) fog tartani s mivel ezen idő alatt feltétlenül biztosítani kell azt, hogy a polgári iskola létesítése (szervezése) és építése zökkenések nélkül haladjon előre, mivel végül ilyen nagyszabású akciónak sima lebonyolítását a jelzett célokra különböző időközökben befolyó és kölcsönökből visszatérülő összegeknek alapszerű kezelése biztosítja legjobban: szükségesnek tartom egy külön erre a célra rendelt alapnak az Országos Polgári Iskolai Építési Alapnak felállítását.

Az Országos Polgári Iskolai Építési Alapnak jövedelmeit javaslatom felsorolja. E helyütt ezeknek megismétlését mellőzhetőnek tartom. Ki kell azonban emelnem, hogy a pénzügyminiszter úrnak megértő támogatásával az 1925/6. évi kezelés terhére engedélyezett 2 millió aranykorona megadta a lehetőséget, hogy e törvény végrehajtása teljes nyomatékmal meginduljon. Ez az összeg természetesen nem elegendő a polgári iskolák valamennyi elhelyezési

nehézségének orvoslására, a létesítendő új iskolák támogatására, bírom azonban a pénzügyminiszter úr ígéretét, hogy éveken keresztül állandóan biztosít e célra megfelelő összegeket s így e törvényjavaslat egy tervszerűen s következetesen keresztülvihető akció megindítását jelenti.

A második bekezdés az alapnak miként való felhasználására vonatkozó intézkedést tartalmazza.

A harmadik bekezdésben foglalt intézkedések részben arra szolgálnak, hogy az országgyűlés képviselőházának az Országos Polgári Iskolai Építési Alap állásáról a költségvetés előterjesztésével egyidejűleg pontos tájékozódást szerezhessen, hogy így az Alap kezelésére alkotmányos befolyást gyakorolhasson, részben pedig az Alap adminisztrációjának kellő szabályozására vonatkoznak.

A 16. §-hoz

A 16. § intézkedése lehetővé teszi, hogy a meglévő, azonban mostoha pénzügyi és gazdasági viszonyok miatt még mindig bérelt helyiségekben, népiskolai épületekben, olykor óvodai vagy egyéb alkalmatlan helyiségekben szorongó polgári iskolák végre megfelelő elhelyezéshez jussanak. A községek (városok) ugyanis az iskola szervezésekor elvállalták az elhelyezés biztosítását, azonban kötelezettségeik teljesítésére a változott viszonyok következtében egymagukban már képtelenek. Államsegély vagy kölcsön nyújtása ez iskolák zavartalan működését és fejlődését biztosítani fogja. A támogatás mértékére nézve a 13. §-ban foglalt rendelkezések itt is irányadók.

A 17. §-hoz

Az e törvény alapján létesített nem állami polgári iskolák tanszemélyzetének és egyéb alkalmazottainak illetményei természetesen az iskolafenntartót terheli. Ha azonban az iskolafenntartó anyagi helyzetének korlátoltsága az összilletményeknek teljes biztosítására alapot nem nyújt az iskola fenntartása kultúrpolitikailag indokolt, a tanszemélyzet illetményeinek kiegészítésére a mindenkoron rendelkezésre bocsátott hitel keretében államsegély engedélyeztetik, mely azonban a fizetés 50%-át nem haladhatja meg.

A második bekezdésben foglaltaknak oka az, hogy a polgári iskola fejlődése felhasználtassék arra, hogy más középfokú iskolatípusoknál feleslegessé vált tanárok itt elhelyeztessenek s hogy az új iskolákhoz különösen az igazgatói állásban már gyakorlott tanárok kerüljenek, akik az iskola hagyományait és légkörét, nemkülönben az iskola megszervezésével és vezetésével járó teendőket ismerik. Ez az átmeneti intézkedés biztosíték arra is, hogy a létszámapasztás folytán nyugdíjazott tanárok alkalmazhatók legyenek s ezzel az állam nyugdíjterhei is csökkentessenek.

A 18. §-hoz

A 18. §-ban foglalt intézkedéssel biztosítani kívánom, hogy a helyi hozzájárulásokat a községek (városok) mindig az esedékesség idejében teljesítsék.

A 19. §-hoz

A háború előtti időkben az egyes községek (városok) anyagi helyzetével nem is mindig indokolhatóan olyan államosítási szerződések kötöttek, melyek az iskola fenntartásával járó terheket úgyszólván egészükben az államra hárítják. Az egyenlő elbánás elve megköveteli, az egyes ily községek (városok) mai helyzete pedig lehetővé teszi, hogy a korábbi szervezések alapjául szolgáló szerződések felülvizsgáltassanak s az eredményhez képest az e törvényben foglalt elvek figyelembevételével a fenntartási terhek arányosan osztassanak meg.

Különösen méltánytalan az, hogy egyes községek ma is csak annyival járuljanak az iskola fenntartásához, mint az iskola szervezésekor, holott az azóta megnyitott párhuzamos osztályokkal az iskola fenntartási terhei éppen a község (város) fejlődése következtében megsokszorozódtak.

A 20. §-hoz

E szakasz 2. bekezdése hatályon kívül helyezi az 1868:XXXVIII. törvénycikknek a már teljesen megszűnt népiskolákra vonatkozó rendelkezéseit, másrészt a polgári iskolák szakaszait, amelyeket az iskola fejlődése során az élet, a gyakorlat vagy eltörölt vagy egészen, illetve részben módosított s amelyek a jelen törvény intézkedéseivel hatályukat veszítik.

A polgári iskolákra nézve az 1876:XXVIII. tc. rendelkezései - a jelzett kivétellel - az iskolák felügyeletét és közigazgatását illetően helyzetnek hatályon kívül.

1927. évi XIII. törvénycikk indokolása
a külföldi magyar intézetekről és a magas műveltség célját szolgáló ösztöndíjakról
Általános indokolás

Kultúrpolitikám két alapgondolaton épül fel. Emelni igyekszem a magyar nemzet széles néprétegeinek, nagy tömegeinek értelmi szintjét. Ezt a célt mozdítja elő a mezőgazdasági népesség érdekeit szolgáló népiskolák létesítéséről és fenntartásáról szóló 1926:VII. tc., melyet javaslatomra szavazott meg a nemzetgyűlés, továbbá a polgári iskoláról szóló javaslatom, melyet egyidejűleg terjeszték a t. Országgyűlés elé. Gondoskodni kell azonban arról is, hogy minden téren: irodalomban, művészetben és tudományban egyaránt kellő számban álljanak oly férfiak, különösen szakemberek rendelkezésre, kik teljesen európai színvonalon vannak s így minden működési téren, minden szakmában a nagy feladatok megoldásánál elsőrangú erőkre támaszkodhassunk. E másik célból adom be a természettudományok fejlesztése érdekében teendő intézkedésekről szóló javaslatomat s e második célt fogja meggyőződésem szerint előmozdítani a külföldi magyar intézetekről és a magas műveltség célját szolgáló ösztöndíjakról szóló ez a javaslatom is.

A magas kultúra előmozdításának három eszköze van ú. m.: *az irodalmi, művészeti és a tudománypolitika.*

A három közül *az irodalmi politika* legkényesebb, mert még liberális kezelés mellett is érintheti a szellemi élet szabadságát, ami kedvezőtlenül befolyásolná a nemzet lelki fejlődését.

Egészen más a helyzet a *művészeti politika* terén, melyre szegény társadalmakban kétszeresen szükség van. A művészeti politika a kultúrpolitikának kétségtelenül legdrágább ága; hogyha tehát valamely nemzet nem akar lemondani arról, hogy sajátos művészete legyen, amiről pedig nem mondhatunk le, élvén Európa kellő közepén, ahol Árpád és magyarjai maguknak és utódainak már több, mint ezer évvel ezelőtt hont foglaltak; akkor számottevő áldozatok meghozatalára készen kell lennünk. Régi, művelt középosztályunk, amelynek lennének művészeti szükségletei, a háború folyamán és különösen a forradalmak és infláció következtében elszegényedett, a mecénási szerepre, még szerény polgári keretek között is, képtelenné vált; az újabb keletű vagyonnal bíró családoknál pedig még nemzedékekre van szükség, míg körükben a művészetek belső, igazi szeretete és megbecsülése gyökeret verhet. A társadalom műpártoló erejének ilyen megfogyatkozása mellett az állami művészeti politikára kétszeres szerep vár. Nem elég, ha az állam a művészképzést szervezi, hanem művásárlások és monumentális megbízások, megrendelések révén oda kell állni a vásárlók sorába is. A művásárlások és megbízások ügyével külön akció keretében kívánok foglalkozni; e helyütt művészeti oktatásunk további kiépítéséről óhajtanék szólni.

Sokan vannak, különösen a hozzám közelebb álló konzervatív táborban olyanok, akik azokkal az irányokkal, melyek nálunk a múlt század kilencvenes éveitől kezdve kifejlődtek és erőre kaptak, egyetérteni nem tudnak s művészeti életünkben hanyatlást látnak. Minthogy pedig e modern irányzatok képviselve vannak képzőművészeti főiskolánk tanári karában is, e tanintézetünk beállításával és működésével sincsenek megelégedve. E tekintetben azonban más

az egyéni műgyűjtő, a magánvásárló és más a felelős kultúrpolitikus helyzete. A magángyűjtőnek teljes joga van ahhoz, hogy azokat a képeket vásárolja, amelyeket szobája falán legszívesebben lát, melyeken szemeit legtöbb örömmel legetteti. A felelős kultúrpolitikus ellenben, aki közpénzekkel sáfárokodik, saját egyoldalú ízlését nem követheti s nem vonhatja meg az állami támogatást semminő iránytól sem, ha azt követői tehetséggel képviselik. Elijesztő példát szolgáltatott e részben egyes külföldi múzeumdirektorok, kik erős individuális esztétikai felfogástól vezettetve az egykorú állami képvásárlásoknál bizonyos irányzatokat célzatosan mellőztek. Ezeknek múzeumaiban az illető nemzet művészetének egy-egy ága teljesen hiányzott s utólagos rendkívüli drága vásárlásokkal kellett azután a hiányon a lehetőséghez képest segíteni. A szellemi élet sajátosságaihoz tartozik, hogy egyes művészeti irányzatokban fellépésükkor rejlő fejlődési lehetőségeket előre áttekinteni, mintegy megjósolni alig lehet s nagy hibát követne el az a kultúrpolitikus, aki a maga egyéni ízlését, vagy doktrinér esztétikai felfogását az utókor objektív ítéletének szubsztituálni akarná. Nem szabad feledni, hogy ezek az egyesek által elítélt művészeti irányzatok korántsem magyar specialitások, hanem világáramlatoknak magyar megnyilatkozásai. S különben is teljes ahisztórikus gondolkozásra vallana, ha bizonyos kialakult művészeti irányokat a priori elvetnénk, feledve, hogy annál a szoros kapcsolatnál fogva, mely az általános korszellem és a művészeti irányok között van, minden ilyen lendülettel fellépő és kifejlődni tudó irány történetileg szükségszerű s benne a kor lelke tükröződik.

Nem véletlen, hogy egyszerre elapadt az a forrás, melyből a Thanok, Lotzok és Székelyek monumentális művészete táplálkozott; nem véletlen, hogy az egész világ legjelesebb művészeit más, látszólag alantasabb rendű témák kezdték érdekelni, azaz hogy nem is témák, hanem a témátlanság. Egyike a legnagyobb művészi forradalmaknak vonult akkor végig a világon. Megkezdtek a naturalisták, folytatták az impresszionisták és győztek az egész vonalon. Courbet, Manet, Monet, Renoir, Pizarro, Rodin, a németeknél Leibl, Liebermann, Slevogt nevei ma világhírűek, bár távol állanak az úgynevezett nagy művészet szellemétől. Szerintök a művészet egyedüli célja a természet hűséges reprodukciója. A tárgy közömbös. Monetnak közömbös volt a történelem, a monumentalális, lefőstött húszszor egy szénaboglyát különböző hangulatban és mégis a művészettörténelem legnagyobb festői közé tartozik. Nálunk Szinyei, a nagybányai csoport, a szolnokiak és a velők egyérszűek képviselik ezt az áramlatot. Ők is ellentétben helyezkedtek a megelőző kor ideáljaival. Hogy miért, e kérdésre csak a korszellem változása adja meg a választ, amely folyamatnak megítéléséhez a kellő történelmi távlat még hiányzik. Ezek után hiú vállalkozás lenne, ha állami eszközökkel elnyomni akarnók korunknak a mi szemünkben művészi túlzásait. Az ilyen kísérletek sorsa tapasztalás szerint nemcsak a sikertelenség, hanem igen sokszor a nevetségesség, sőt a reakció. Az individualizmus túltengése után, amelyek korunk művészetének excentricitásaiban nyertek kifejezést, egyébként is várható a megszilárdulás, a meghiggadás, a régi komponáló ösztönök újabb érvényesülése. De támadni a művészetet, a művészeket, hogy egyszer nagy kompozíciókért lelkesednek, másszor meg egy tál barack közvetlen életdús megfestéséért, az belsőleg indokolatlan és eredményhez sem vezet. Éppen úgy az egyik kort a másiknál magasabbra értékelni hiú vállalkozás. Couture, Delaroche sem voltak nagyobbak Manetnél. Renoirnál; Szinyei viszont nem volt kisebb Székelynél, Lotznál. Egyedül a tehetség a döntő, az az erő, mellyel koruk szellemét formába önteni tudták. Hogy mind gyakrabban hallunk panaszt a közönség vásárló kedvének megcsappanása ellen, annak a jelzett gazdasági okokon kívül egyik magyarázata kétségtelenül az is, hogy bizonyos modern irányzatok az átlagos magyar művásárlónak nem tetszenek. Ez nem erőszakos és mégis nagy erővel ható regulátor. A jelek az én egyéni érzéseim szerint egyébként is arra mutatnak, hogy az európai fejlődés kezd visszafelé vagy helyesebben elkanyarodni azoktól a művészeti irányoktól, melyeket mi, kik csak nehezen emelkedünk ki háborús és inflációs izoláltságunkból, még moderneknek

gondolunk és nevezünk. Kétszeresen törekednünk kell tehát arra, hogy ismét teljesen bekapcsolódjunk az európai kulturális fejlődésbe, aminek intézményes biztosítékai éppen a külföldi collegium hungaricumok, amelyekkel alább rendszeresen foglalkozom s amelyek közül az eddigiek, úgymint a bécsi és a berlini, valamint a most alakuló zürichi, tudománypolitikai célokat szolgálnak, a római ellenben elsősorban tervszerű művészeti politikának lesz eszköze.

Képzőművészeti főiskolánk úgy van beállítva, hogy abban a konzervatív irányzatok mellett a modernnek nevezett művészeti törekvések is képviselve vannak a műegyetemünk építészeire vonzó erőt gyakoroltak a modern architektúra kreációi annak ellenére, hogy műegyetemünk tanári kara ízlésében inkább konzervatív. Mindez intézetek kiváló növendékeinek a római collegium hungaricum kettős nagy alkalmat fog nyújtani. Kapcsolatba jönnek a külföldi, az általános európai szellemmel s ezenfelül az olasz művészettel, amelynek ismerete, átélése és belső lelki feldolgozása nélkül művészi élet alig képzelhető.

A tervszerű *tudománypolitika* nem érheti be a főiskolák pusztá megszerzésével, hanem ügyelnie kell arra is, hogy a főiskolák azon kiváló növendékei, akiről joggal tételezhető fel, hogy az életben is lényegesen fölébe tudnak emelkedni az átlagnak, a megélhetés gondjaitól mentesítve, egész idejüket és egész munkaerejüket tanulmányaiknak szentelhesék. Lehetővé kell főiskolai tanáraink számára tenni a professzor azon legnemesebb és legmagasabb kötelességének teljesítését, hogy amennyiben szemináriumában, laboratóriumában vagy klinikáján egy-egy valódi tehetség csillámlik fel, ösztöndíjban részesítését kezdeményezhesse, ezúton a létért való küzdelem mindennapi gondjaitól mentesítse, hogy ekként teljesen tanulmányainak élvén, tehetségét minél teljesebben kifejtthesse. Szükség van tehát tudományos ösztöndíjakra már az itthoni tanulmányi idő alatt is. De ösztöndíjgyűnk szervezete teljessé csak akkor válik, ha legtehetségesebbek számára a külföldi tanulás lehetőségét is megnyitjuk.

Köztudomású, hogy a természettudományok nem ismernek országhatárokat és a szellemi tudományok jelentékeny része is általános a művelt emberiség körében. Sőt a szorosan nemzeti szakok művelését is megtermékenyíti, ha a nemzetközi tudományosság magas szempontjainak állandó szem előtt tartásával művelik azokat. Még nagy nemzetek kulturális életének is megártott az, ha egyes időszakokban túltengő sovinizmusból vagy saját szellemi életük túlbecsülése következtében elzárkóztak a külfölddel szemben, a kis nemzetekre pedig egyenesen végzetes, ha izolálódnak a nagy kultúrnépekkel szemben s annak a tévhitnek adják oda magukat, hogy elzárkózottan valami egészen speciálisan nemzetit tudnak kiforni. Viszont sajátosságos nemzeti bélyeg megőrzése a szellemi élet terén parancsoló szükség. Pedig a számra nézve kisebb és szegényebb nemzetek csak nehezen tudnak maguk számára kulturális autarkiát kiküzdeni s talán még nehezebben tudják ezt az autarkiát fenntartani. Egyrésztől nemzeti sajátosságaikat kell védelmezniök, ha mint külön népegyéniség elenyészni nem akarnak, másfelől a szellemi izolálódás veszélyét el kell kerülniök. Midőn Szent István évezredünk elején az elé a sorsdöntő feladat elé került, hogy a magyar államot és annak keretében a magyar egyházat megalapítsa, többféle lehetőségekkel számolhatott. A pogányság további fenntartásával igyekezhetett volna a magyarság ázsiai jellegét fenntartani. Csatlakozhatott volna Kelet-Róma egyházához és a bizánci államkonceptióhoz, mely Keleteurópa orthodox államrendszeréhez csatolt volna bennünket. Végül bevezethette népét a nyugati egyházba, mely akkor a nyugati műveltség legáltalánosabb és legmagasabb rendű képviselője és letéteményese volt. Szent István az utóbbi megoldást választotta s e nyugati orientáció mellett tesznek tanúságot egyéb nagy tényei és elhatározásai is. Legközelebbi nyugati szomszédunk akkor a bajor hercegség volt, Szent István onnan hozott magának élettársat. Bajorországban akkor a szász császári ház uralkodott, II. Henrik római német császár és egyben bajor herceg is volt, e császár nővérét Gizellát vette feleségül István s így a császársággal és a pápasággal, a nyugati államrendszer e két főtényezőjével egyaránt kapcsolatot

létesített az első nagy magyar király. Fiát, Imrét a nagymíveltségű velencei férfiúval, Szent Gellért püspökkel neveltette mert az egyház és Velence akkor legelsőrendű műveltségi gócpontok voltak s ő birodalma örökösének európai műveltséget akart adni. Kultúrális törekvéseiben a montecasinoi bencésekre támaszkodott, arra a rendre, mely a római középkornak köden átmenette az emberiség számára a klasszikus antik irodalomnak kincseit. Mindezek jól átgondolt és céltudatos intézkedések voltak, melyekkel István király belekapcsolta nemzetét a nyugati műveltségbe s így már maga a magyar állam- és egyházalapítás is a nyugati orientáció jegyében történt. Ő és Árpádházi utódai behozták Magyarországra a középkor nagy szerzetesrendjeit: a benediktinusokat, premonstreieket, ciszterciákat, franciskánusokat és dominikánusokat, kik akkor az európai műveltségnek és tudományosságának képviselői voltak. Az Árpádház kihaltja után az Anjou-nemzetség, a Capet francia királyi ház egy mellékága, Nápolyból átültette hozzánk a trecento francia-norman-délolasz kultúrát. Nagy Lajos Pécsset egyetemet alapított, miközben a nápolyi egyetem is szeme előtt lebeghetett. Ezek a korai kapcsolatok, amelyek bennünket az olasz művelődéssel összefűztek, a Hunyadiak alatt még jobban megerősödtek. Mátyás, ki aragoni Ferrante nápolyi király leányát, Beatrixot vette nőül, a korai renaissance művészeinek és a humanista íróknak az Alpeseiken innét egyik első támogatója volt. A XVI. században a magyar diákok a német egyetemekről elhoztak ide a protestantizmust; egy századdal később Pázmány bibornok elhozta hozzánk is az ellenreformáció és a barokk kor szellemét; míg az erdélyi fejedelmek az északi protestáns hatalmakhoz kerestek politikai és kultúrális összeköttetéseket. Mária Terézia alatt a magyar nemesség körében is általánossá vált a rokokó divatja. A XVIII. század második felében pedig a francia felvilágosodás behatása alatt új virágzásnak indult a magyar irodalom. A francia forradalom túlzásaitól elriasztva, a magyar nemzet elfordult a francia művelődéstől és a német idealizmus befolyása alá került. A német klasszicizmus és a német romantika befolyása nagyra nőtt és irodalmunknak termékeny impulzusokat adott. A magyar szellemi történetnek ez a rövid vázlata is mutatja, hogy a magyar nemzet évezredek történetének folyamán azon volt, hogy Európa nagy szellemi áramlatait befogadja és belsőleg feldolgozza. A görög-keleti államok tőlünk keletre és délre nem éltek át az európai szellemtörténetnek ezeket a korszakait, Magyarország délkeleti határai egyben az európai művelődés határai is voltak. Csak az utolsó négy század folyamán merültek fel zavaró mozzanatok. A régi Ausztria polgári és katonai bürokráciája politikai alchimiát űzött és egyenesen megdöbbentő következetességgel azon dolgozott, hogy a magyar nemzetet az összbirodalomba beolvassza. Ezzel a megsemmisítési törekvéssel szemben a magyar nemzet életösztöne valósággal fiziológiailag reagált. A nyugati befolyásoknak korábban oly hozzáférhető magyar nép kénytelen volt mindinkább elzárkózni és magának élni. Az összbirodalmi törekvésekben van a magyar sovinizmus magyarázata és teljes mentsége. Most, hogy a régi monarchia felbomlásával a négyszáz éves veszély elenyészett, minden aggodalomtól menten járhatjuk azt az utat, amelyen Szent István megindult, azt a nagy utat, amelyen a középkor folyamán és az újkor első századaiban sok ezer magyar diák járt, menve Bologna és Padova, Krakkó, Wittenberg, Halle és Párizs egyetemeire. Az élet a külföldön csak kozmopolita hajlandóságú egyéneket tántorított el a hazához való ragaszkodástól. Széchenyi élettörténetéből jól tudjuk, hogy éppen külföldi útjai s ezekből kifolyólag Magyarország elmaradottságának felismerése korbácsolta fel benne a hazafiságot és a reformeri vágyat. Éppen a külföldön szerzett tudásával a nemzeti ügy szolgálatába álló Széchenyi nagyszerű egyénisége valóságos megtestesülése ugyanannak a gondolatnak, melyet külföldi ösztöndíjakkal és intézetekkel akarunk most tervszerűen, rendszeresen és intézményesen megvalósítani.

Félreértés elkerülése végett ki akarom emelni, hogy e törvényjavaslatban nem a nagyobb tömegek kiképzését biztosító extenzív ösztöndíjakról van szó, ezt a célt a közszolgálati alkalmazottak gyermekeinek tanulmányi ösztöndíjáról legközelebb benyújtandó

törvényjavaslatom lesz hivatva szolgálni; ez a törvényjavaslat tudósok, művészek, elsőrangú szakemberek kiképzését van hivatva biztosítani.

A fentiekben megjelölt és ismertetett kultúrpolitikai célokat csak intézmények segítségével lehet rendszeresen megvalósítani s törvényjavaslatom e végből két új intézményt hoz, ú. m. a külföldi intézetet és a magas kultúra önkormányzatának egyetem feletti, országos központi szervét (Überuniversität). Az első típus úgyszólván teljesen kiforrott, kész, amennyiben Bécsben és Berlinben ilyen intézmények már működésben vannak s most csupán arra kérem a t. Országgyűlést, hogy a gyakorlatban kipróbált és bevált intézményeknek törvényes alapot adjunk s az intézmény-típust törvénnyel megrögzítsük. A második intézmény még formailag is csak kialakulóban van s így egyelőre csak azt javaslom, hogy az Országos Ösztöndíjtanács létesítésével rakjunk fel újabb követ felépítéséhez.

A tervszerű művészeti és tudománypolitikával bíró államok régtől fogva szükségét érezték annak, hogy külföldre kiküldött ösztöndíjasaik az idegenben szakszerű irányítás és ellenőrzés felügyelet alatt álljanak. Az ösztöndíjasok nagyobbik része éppen az ifjúkornak abban a szakában megy külföldre, amidőn a nagyvárosok kísértésével szemben különösen fogékony a lélek s így a tehetséges, de gyengébb jellemű ifjak nem egyszer vonatnak el tanulmányaiktól. De túl az ellenőrző felügyeleten, rendkívül fontos, hogy az idegenbe kierő ösztöndíjas ne álljon elhagyottan és tanácstalanul, hanem legyen ott a magyar intézet előljáróságának személyében olyan férfiú, aki az illető ország főiskolai rendszerét ismeri, ki tudja jelölni azokat a legkiválóbb tanárokat, kik az egyes szakmákban rendelkezésre állnak és személyes összeköttetéseik révén be is tudja az ösztöndíjast ajánlani az egyes szemináriumokba, laboratóriumokba, klinikákra, könyvtárakba, levéltárakba, múzeumokba, stb. Szükség van továbbá házi könyvtárra, hol az ifjú megtalálja mindama segédkönyveket (szótárakat, lexikonokat, kézikönyveket), melyeket minden egyes ösztöndíjas magával külön-külön ki nem vihet, melyre azonban tanulmányainak az idegenben való sikeres folytatásához szüksége van. Ilyen intézetek a külföldön már régen működnek. Athénban a franciák 1846-ban, az angolok 1886-ban, Rómában a németek 1829-ben, az osztrákok 1881-ben, a franciák 1873-ban, az angolok 1901-ben, a románok 1921-ben alapítottak művészettörténeti, archaeológiai, illetve történeti intézeteket. Hasonlóképpen Kairóban Konstantinápolyban stb. létesültek több nemzetnek hasonló intézetei. Franciaországnak ma az említettekén kívül Firenzében és Nápolyban, Madridban és Barcelonában, Londonban, Prágában, Varsóban, Szófiában és Buenos-Ayresben vannak külföldi intézetei, amelyeket nemcsak tudományos kutató intézeteknek, hanem a nemzetközi szellemi együttműködés kiválóan alkalmas szerveinek tekint.

A mi kifejedésen levő külföldi intézeteinken (Collegium Hungaricum) az a specifikum, hogy mi voltaképpen több intézményt egyesítünk közös szervezetben, ú. m. kutatási intézetet főiskolai tanulmányaikat már bevégzett fiatal tudósok (graduated students) számára, akik azért mennek külföldre, hogy valamelyik neves professzor vagy más elsőrendű szakember mellett magukat tökéletesítsék vagy éppen önállóan tovább kutassanak, főiskolai internátust, amely főiskolai hallgatók befogadására szolgál és művészeti gócpontokon művészképzőt. Számos különleges szakmára ugyanis főiskoláink, sajnos, még nincsenek úgy berendezve és felszerelve, hogy itthon teljesen a magunk erejéből elsőrangú szakembereket tudnánk nevelni, mint például csillagászatban, zenetörténelemben stb. s ezenfelül a modern nyelvészet terén is csak az esetben lesznek jó középiskolai tanáraink, ha az angol, francia, a német és az olasz nyelv leendő középiskolai tanárait legalább részben az illető ország főiskoláin képezzük ki. A magyar külföldi intézet típusa tehát kutató intézetnek, főiskolai internátusnak és esetleg művészképzőnek közös szervezetbe való egyesítéséből fog állni, melynek keretében az egyetemi hallgatókra csak kedvező hatással lehet, ha fiatal tudós és kutató honfitársaik környezetében élhetnek. Azokon a

tudományos gócpontokon, amelyek egyben elsőrendű művészvárosok is, a külföldi iskolázási akció további kifejlődésének során külföldi intézeteinknek majd művészeti osztállyal is ki kell bővülniök, mert a magyar művészképzés nem lehet teljes, ha különösen képzőművészeinknek és építészeinknek nem adunk módot arra, hogy tanulmányaikat Olaszországban és Párizsban fejezhessék be. Fedele olasz kultuszminiszter és Arduino Colasanti, olasz művészetügyi államtitkárral tárgyalásokat folytatok már abban az irányban, hogy római intézetünket ilyen művészeti osztállyal kiegészíthessük, illetve ott az 1927/28-iki költségvetés terhére oly épületet szerezzek, amely az ottani Történeti Intézet mellett főleg építészek és művészek befogadására szánt Collegium Hungaricum szervezésére alkalmas lesz. Az 1928/19-iki költségvetési évben hitel rendelkezésre bocsátása esetén felállítható párizsi intézetet pedig kezdettől fogva úgy tervezem, hogy a főiskolai, internátus és kutató intézet mellett már megszervezésekor létesüljön a képzőművészeti osztály.

Miután a fentiekben röviden vázoltam a külföldi magyar intézet típusát, áttérek annak a másik intézménynek az ismertetésére, mely szintén az e törvényjavaslatban kijelölt célokat van hivatva szolgálni, melyet azonban éppen újságjánál és kialakulóban levő mivoltánál fogva műszóval megnevezni még nehezen lehet. A tudományos élet megszervezésének talán legnehezebb, de mindenestre legmagasabbrendű kérdése ugyanis az, lehet-e olyan országos központi egyetem feletti szervet (Suprauniversitas, Überuniversität) célszerűen létesíteni, melynek az lenne a hivatása, hogy a magas kultúrának az egyetemek kereteiből kiemelkedő kérdéseit intézze és szervezetében az összes tudományos intézmények (egyetemek és egyéb főiskolák, nagy közgyűjtemények) képviselőit egyesítve, azok tervszerű együttműködését biztosítsa. Régebben, midőn a természettudományok a nagy hídverést a tudomány és az élet között még nem végezték el s így a tudományos üzem méretei még kisebbek voltak, midőn minden nemzet tudományossága kis mikrokozmosz volt s a nemzetközi érintkezés csupán egyes tudósok személyes magánérintkezései és levelezései útján bonyolódott le, a tudományos akadémiák és az egyetemek teljesen kielégítették a tudományosság szervezeti igényeit. Az akadémiák azonban az újabb időkben mindinkább arra szorítkoznak, hogy irodalmi és tudományos pályázatokat tartsanak, továbbá hogy ilyen műveknek, különösen hosszabb kiadványsorozatoknak megjelenését biztosítsák. Ezenkívül a mi akadémiánk nemzeti áldozatkészségből kisarjadt, lényegében társadalmi alakulat, melyet az állam privilegizál ugyan, de melynek társadalmi alapjellegét nem lenne szabad azzal elhomályosítani, hogy állami természetű szervek, úgymint egyetemek, könyvtárak, levéltárak és múzeumok szervezeti összefoglalására használjuk fel. Az egyetemek pedig a kutatás és a tanítás célját szolgálják s így nem jó, ha kelletnél többet adminisztrálnak, ami csak elvonja azokat voltaképpeni hivatásuktól s egyébként is nagyszámú tanárból álló karaikkal, ebből folyó nehézkesebb szervezetükkel és lassúbb ügyvitelükkel kevésbé alkalmasak a nagy mozgékonyságot igénylő modern tudományos adminisztráció ellátására. Viszont a legutóbbi negyedszázad folyamán a tudományos élet régebben nem sejtett mértékben differenciálódott és a népek mindinkább érzik a nemzetközi szellemi együttműködés szükségét. A tudományosság méreteinek ez a megnövekedése adminisztrációjának tekintetében is fokozta az igényeket, melyeket csak magasabbrendű szervezet elégíthet ki. A kultuszminisztérium központi bürokráciája egymagában e feladatokkal nem birkózhatik meg. Tudósokból, kulturpolitikusokból és adminisztratív erőkből alakuló kollégialis, korporatív szervekre van szükség, hogy a kultuszminisztérium hatékony felügyelete alatt önkormányzati úton lássák el a tudományos igazgatás magasabbrendű tennivalóit. A magas kultúra kérdései egy részének autonóm igazgatása céljából javasoltam az Országos Magyar Gyűjteményegyetem létesítését (1922. évi XIX. és 1923. évi I. tc.). Országos nagy közgyűjteményeinket (könyvtárainkat, levéltárainkat, múzeumainkat) korábban a közoktatásügyi minisztérium és az intézeti főigazgatók bürokratikusán

adminisztráltak s az egyes intézmények egymástól izoláltan működtek s a Gyűjteményegyetem azt a célt is szolgálja, hogy nagy közgyűjteményeinket magasabb egészbe foglalja össze. Ez azonban csak első lépés volt a magyar tudományosság egységes megszervezésére; a Gyűjteményegyetemi Tanácson kívül szükség lenne még négy szerve: ú. m. egyetemközi bizottságra, országos szellemtudományi és országos természettudományi tanácsra, továbbá országos ösztöndíj-tanácsra. A két elsőnek létesítését későbbre kívánom halasztani. Az egyetemközi bizottság megalakítása a szervezett egész szervezkedésnek mintegy záróköve lenne. A szellemtudományi tanács felállítása pedig az Országos Szellemtudományi Kongresszus által kidolgozandó rendszeres program kifolyása lehetne, mely kongresszus előmunkálatai még hosszabb időt vesznek igénybe. De a múlt év december havában tartott Országos Természettudományi Kongresszus nagyértékű eredményeinek biztosítása céljából külön beterjesztett törvényjavaslatban Országos Természettudományi Tanács létesítését kezdeményezem. Ez a törvényjavaslat pedig a tudományos ösztöndíjügy egységes és tervszerű, politikamentes intézésére Országos Ösztöndíjtanács felállítását hozza. A fejlesztés végcéljának a fenti öt kollégiumnak egy magasabb egészbe való egybefoglalásának kell lennie, mely keretben a szellemtudományi és a természettudomány jövőjét, a tudósképzést iránzitaná s mindennek intézményes együvé tartozása az egységes és összhangzatos munkát biztosítaná. De ezt a nagy művet csak fokozatosan lehet megvalósítani, mert a gondolat éppen újságánál fogva még nagy ellenkezésbe ütköznék, bár eszmém külföldön is foglalkoztatja a tudománypolitikusokat. A nagy cél felé, hogy a magyar tudományosságnak összefoglaló központi szervezetet adjunk, csak lépésről-lépésre kívánok haladni. Először javasoltam a Gyűjteményegyetemi Tanács létesítését, most két törvényjavaslatban indítványozom a Természettudományi és az Ösztöndíj Tanács felállítását s e három tanács szervezeti egybefoglalásának gondolata egyenlőre csak abban a rendelkezésben nyer kifejezést, hogy a tanácsok működésével egybekötött adminisztratív munkát már csak takarékoság okából is a Gyűjteményegyetem személyzete látja el. Kérem tehát a t. Országgyűlést, méltóztassék az Országos Ösztöndíjtanácsot, melyről az alábbiakban bővebben szólok, nemcsak önmagában mérlegelni, hanem úgy is tekinteni, mint egy követ, egy fokozatosan felépülő nagy egészhez.

Midőn a múlt század kilencvenes éveinek elején a külföldi egyetemeket jártam, bámulattal töltött el az a szorgalom, amelyeket a japán hallgatóknál tapasztaltam. Mikor megkérdeztem őket, bírják-e a napi 12-14 órai megfeszített szellemi munkát, azt válaszolták, hogy ők akkor még a szegény japán állam ösztöndíjával tanultak külföldön s azért ők úgy érzik, hogy egyenesen megrabolnák hazájukat, ha minden idegszáluk végső megfeszítésével nem dolgoznának. Magam is azt adtam erkölcsi útravalóul külföldre menő ösztöndíjasainknak, hogy a magyar haza, a magyar föld legnemesebb terményét, búzáját adja el külföldön, hogy kíváló tehetségű fiainak külföldi iskolázását lehetővé tegye és meglopja hazáját az, aki az idegenben nem fordítja minden erejét tudásának tökéletesbítésére. Nyilvánvaló, hogy a tudományos és a művészeti ösztöndíjakció csak akkor fogja a várt gyümölcsöket meghozni, ha külföldre ifjúságunknak valóban a színét és virágját küldjük, vagyis ki kell zárni a protekciót és biztosítani kell a szelekciót. Közismert, hogy éppen a parlamentáris kormányforma mellett van a miniszter leginkább kitéve a protekció nyomásának, mely hazánkban módfelett felburjánzott s így éppen egy olyan ügycsoport intézésénél, ahol a jogosulatlan pártfogás a legnagyobb kárt okozhatja, intézményesen kell védőgátakat építeni, a protekció betörésével szemben. Ez azonban a kérdésnek csak negatív oldala; intézményesen kell biztosítani azt is, hogy jól megszervezett szelekció révén éppen a legtehetségesebbek és a legmegbízhatóbbak nyerjék el tudományos és művészeti ösztöndíjainkat. Ennek a célnak biztosítására olyan kandidáló tanács látszik legmegfelelőbbnek, melyben minden főiskolánk és egyéb nagy tudományos intézetünk, továbbá

minden tudományszak képviselve van. Ha e tanács kandidációjával szemben a közoktatásügyi miniszternek megadjuk a visszautasítás jogát, akkor egyfelől biztosítva van, hogy a miniszterre a protekció nyomást nem gyakorolhat, másfelől a miniszter is megakadályozhatja azt, hogy a tanács a maga részéről kevésbé alkalmas jelölteket juttathasson ösztöndíjhoz. Biztosítva van továbbá a szakszerűség is, mert a tanács összeállítása - amint ezt a részletes indokolásban bővebben kifejtem - olyan lesz, hogy abban minden szakma kiváló képviselője megfelelően szóhoz jut.

Részletes indokolás

Az 1. §-hoz

Hazai felsőoktatásunk magas színvonala indokolja azt az álláspontomat, hogy bármely pályára készülő ifjaktól megkívánom, hogy a hazai főiskolán végezzék tanulmányaikat és szerezzék oklevelüket és külföldi tanulmányukat abból a célból tartom az ösztöndíjak keretében támogatandónak, hogy itthoni tanulmányaik kiegészítésére, látóköriük szélesítésére, kutatási módszerek elsajátítására szolgáljon. Ez alól kivételt csak átmenetileg, némely tudománypolitikai okból kijelölt tudományágnál a nyelvszakos középiskolai tanárjelölteknél tartok indokoltnak, akiknél kívánatos, hogy minél előbb kerüljenek a szaktárgyakul választott modern nyelvet beszélő környezetbe és ezért már egyetemi tanulmányaik alatt is részesülhetnek külföldi ösztöndíjban.

A nyelvszakos tanárjelöltek külföldön való képzése egyike a hazai tudománypolitika nagyjelentőségű feladatainak. Az 1924:XI. tc. által bevezetett középiskolai reform a reál gimnáziumban is kötelező tárggyá tette a modern nyelvek (a németen kívül francia, angol vagy olasz) tanítását, az 1926. évi XXIV. tc. pedig az újonnan alakított leányliceumi és leánykollégiumi iskolafajta tanításának középpontjában egyenesen a modern nyelveket állította és ezáltal az idézett két törvény megtöbbszörözte a szükségletet az ilyen szakos középiskolai tanárokból.

A békeszerződés következtében ugyanis elvesztettük mindazokat a területeket, amelyekről a német anyanyelvű tanárnemzedék (szepesi és erdélyi szászok, délmagyarországi svábok és nyugatmagyarországi németek) kikerültek és így ma a német szakos tanárjelölteket is tősgyökeres magyar ifjak sorából kell képezni. A francia tanárszükséglet jelentékenyen növekedett, az angol és olasz nyelvek pedig csak most vezetett be és így ezek a nyelvek mint szaktárgyak pedig a középiskolai tanárképzésben nem is szerepeltek. A külföldi ösztöndíjaknak egyik fontos feladata tehát a modern nyelvek tanítására kiválóan képzett tanároknak kellő számban levő nevelése. E mellett természetesen a szellemi és természettudományok többi ága, valamint a művészetek is megfelelő gondozásban részesítendőek.

A tudományos szakrezeencia képzésére ez a törvényjavaslat kétféle eszközt biztosít. Az egyik a bel- és külföldre egész évre szóló, sőt esetleg megújítható ösztöndíjak, a másik kutatási segélyek, amelyek rövidebb időre szólnak, vagy kisebb arányú támogatást jelentenek. Az ösztöndíjakra érhető módon aránytalanul nagyobb mértékben van szükség, a költséges külföldi tartózkodás megkönnyítésére, de nem volna helyes kizárni azt sem, hogy arra méltó tehetséges ifjak itthoni kutatásaikban is támogatásban részesüljenek, amely őket a kenyérkeresés gondjaitól mentesíti és lehetővé teszi számunkra hogy egész erejüket a kutatásnak szentelhessék.

Célszerűnek és gazdaságosnak bizonyult az az eljárás, hogy a fontos külföldi tudományos gócpontokban, ahol a magyar kutatók és ösztöndíjasok állandóan nagyobb számban tartózkodnak, magyar intézetek létesüljenek és azok céljára saját ingatlanok szereztessenek. Az ilyen magyar intézetek tudományos tekintélyű vezető irányítása mellett biztosítják a magyar kutatók és ösztöndíjasok részére az illető városban való tudományos munkának legkedvezőbb

feltételeit az ottani tudományos körökkel való állandó és a dolog természeténél fogva egyre mélyülő kapcsolat révén.

Az ösztöndíjak fedezésére és a külföldi magyar intézetek fenntartására szolgáló összegeket az (5) bekezdés jelöli meg. Az *a)* pont az állami költségvetésben e célra szolgáló hiteleket jelöli meg, amelyeknek nagysága évről-évre lesz megállapítandó. A *b)* pont a báttaszéki Mária Terézia-alapra és más kisebb jelentőségű alapokra utal. A *c)* pont olyan adományokra és ösztöndíjakra vonatkozik amelyek a háború óta külföldi forrásokból (Francia-, Német-, Olaszország kormányainak, az amerikai Rockefeller alapítványnak s más alapoknak adományából) bocsátatnak a magyar ifjúság külföldi tanulmányainak előmozdítására rendelkezésre. A *d)* pont a 6. § indoklásában nyer bővebb megvilágítást.

A 2. §-hoz

E szakasz határozza meg a külföldi magyar intézet (Collegium Hungaricum) fogalmát egy élesen körvonalazott új magyar intézményfajtát állapítva meg törvényben. A külföldi magyar intézet egy vagy több osztályra tagozódik, amely osztályokat a törvény szintén felsorolja. Ezek: 1. a tudományos kutató intézet, 2. a művészképző intézet és 3. a főiskolai kollégium. A külföldi magyar intézet, székhelyének jellegéhez, annak a művelődési gócpontnak természetéhez képest, ahol fennáll, egy, két vagy három osztályból is állhat. Rómában és Párizsban például, ahol rendkívül fejlett a művészeti élet, elengedhetetlen a művészképző intézet. Zürichben, ahol kiváló műegyetem áll fenn, technikusok számára főiskolai kollégium létesül. A bécsi levéltárak szükségessé teszik, hogy a bécsi Collegium Hungaricumnak tudományos kutató intézete is legyen. Az intézetek céljáról és működéséről a vallás- és közoktatásügyi minisztériumnak "A külföldi magyar intézetek alapítása és 1924/25. évi működése" című idemellékelt kiadványa nyújt részletes felvilágosítást.

A külföldi magyar intézetek eddig két helyen nyertek monumentális elhelyezést: Bécsben és Berlinben.

A m. kir. testőrség palotája eredetileg a Trautson hercegi családé volt. János Donát herceg főkamrás és az aranygyapjasrend lovagja megbízásából a nagyhírű műépítész, az idősebb Fischer von Erlach tervezte a legnemesebb barokkstílusban emelt, három hajós hatalmas előcsarnokkal, a tetőzetig érő remek lépcsőházzal s a kétemeletnyi nemes ízlésű díszteremmel ellátott épületet. A palota már 1712-ben készen állott, de alig félszázadig maradt a hercegi család birtokában. Már az építtető fia, János Vilmos herceg, akiben a család fiága kihalt, eladta 1760-ban az akkor fölállított m. kir. testőrségnek, amelynek számára a vételárat a megyék és szab. kir. városok önkéntes adományai hozták össze. Egyfolytában közel egy századig szolgálta a palota a m. kir. testőrség céljait, amely idő alatt a szükségessé vált, de barbáru ízléstelen melléképületek emelése a palota gyönyörű északi homlokzatának perspektíváját s az előtte volt remek barokkparkot apránként tönkretette. De másrészt meg a palota falai közt éltek és működtek Bessenyey György és testőrtársai a magyar irodalom és magyar szellem újjáélesztői s falai közt tanult nem egy kitűnő magyar katona, hogy csak Görgeyt és Klapkát említsük s nem kis jelentőségű tény a palota életében az sem, hogy 1760-tól 1899-ig 1260 magyar ifjú pallérozódásának volt iskolája. A tradíció a 48-as események miatt megszakadt; a m. kir. testőrséget egy 1849-iki kabineti rendelet feloszlata s az épületbe már 1850. elején beköltözött a K. k. Garde-Gendarmerie és a főhadparancsnokság irodája. Csaknem húsz esztendeig használta a két katonai intézmény a palotát, mely ugyanazon idő alatt is a m. kir. testőralap tulajdona maradt, de belsejében sok kaszárnyaszerű átalakítás miatt sokat szenvedett, míg végre 1869-ben újra befogadhatta és két évvel ezelőtt visszaállította m. kir. testőrséget. Miután a nagy "összeomlás" következtében a m. kir. testőrség megszűnt, a palotát 1925-ben a m. kir. tiszti testőralappal kötött szerződés alapján a vallás- és közoktatásügyi tárca vette át.

A Berliini Magyar Intézet részére a NW. 7. Dorotheenstrasse 2. számú házat vásároltam meg, amelyet W. Herz, titkos tanácsos, a berliini kereskedelmi és iparkamara akkori elnöke 1875-ben előkelő stílusban építtet ugyanazzal az építésszel, aki a Pariser Platzon, a Brandenburger Tornál levő francia nagykövetségi szép palotát is emelte. Az épület az egyetem tözsomszédóságában van s különös előnye az, hogy közös kert kapcsolja egy, a Spree partján, a Museum-Insellel szemben álló palotához, amelyet elsdorff, Nagy Frigyes porosz királynak az az építésze építtet, aki a berliini Operaháznak és a potsdami Sanssouci kastélynak is mestere. Ez a palota műemléknek van nyilvánítva s porosz állami tulajdon. Most a porosz kormány ezt az egész épületet a berliini egyetem magyar tudományos intézete részére adja át, amely eddig a Dorotheenstrasse 6. számú házban volt 16 szobában elhelyezve, ez a hely azonban már szűkké lett. A Knobelsdorfféle palota átengedésével a porosz kormány, amely a porosz állami költségvetés terhére tartja fenn a magyar tanszéket és a magyar tudományos intézetet, a magyar szellemi élettel való kapcsolat erősítésére nagy áldozatkészséggel oly intézkedést tett, amely teljesen megokolja, hogy az eddigi NW 6. Marienstrasse 6. számú kis házban elhelyezett Collegium Hungaricum céljára a magyar állam a fentemlített méltó palotát szerezte meg.

A Római Magyar Történeti Intézet a néhai Fraknoi Vilmos által ajándékozott villában van elhelyezve, mely az eddigi szükségletnek megfelelt. Új, jobb fekvésű és nagyobb intézetnek római Collegium Hungaricum céljára való megszerzése iránt, mint már az általános indokolásban szerencsém volt kifejteni, tárgyalásokat folytatok. E célra szolgáló fedezet az 1927/8. évi költségvetésben rendelkezésemre áll.

Legújabbán lehetővé vált Zürichben ottani magyar érdekeltség részére vásárolt épület egy részében kisebb Collegium Hungaricum létesítése, amely főleg műegyetemi hallgatóknak fogja hasznosan lehetővé tenni tanulmányaiknak részben külföldön való végzését, mivel az ottani műegyetem nemcsak a multban játszott nagy szerepet a magyar mérnökképzésben, hanem ma is világhírnek örvend.

Egyelőre megoldatlan marad még a párizsi Collegium Hungaricum kérdése, amelynek létesítését figyelemmel az állam pénzügyi helyzetére, későbbre kellett halasztanom. E halasztás azonban nem jelent pótolhatatlan idővesztést, mert a francia kormánynak 5, a magyar kultusz-tárcának pedig 20, összesen 25 ösztöndíjasa van Párizsban. Ha a pénzügyminiszter és a törvényhozás az 1928/29-iki költségvetési évben is rendelkezésemre bocsátja azt az 1.200.000 pengőt, amely az 1927/28-iki költségvetési évben a római Collegium Hungaricum céljaira van beállítva, akkor a párizsi Collegium Hungaricum megszervezésével befejezhetjük külföldi intézethálózatunknak kiépítését, amelyet ilyen rendszerességgel egyetlen nemzet sem dicsekedhetik. A nemzetközi szellemi együttműködésnek oly tudatosan kifejlesztett szervezete fog így rendelkezésünkre állni, mellyel bekapcsolódunk a nagy nemzetek művelődésébe és nem fog megisméltódni az a szomorú állapot, hogy Magyarországról a külföldön a legképtelenebb, a legnaivabb vagy a legrosszakaratúbb hírek és értesülések gyökeret verhetnek és hitelre találtak.

Az ösztöndíjtanácsnak az Országos Magyar Gyűjteményegyetem keretében való szervezését azért tartom kívánatosnak, hogy egyrészt annak az 1922:XIX., illetve az 1923:I. tc. által biztosított függetlenségében részesüljön, másrészt mert a külföldi magyar intézetek szintén a Gyűjteményegyetem fennhatósága alá tartoznak és a tanács működése a külföldi intézetekkel a legszorosabb kapcsolatban van. Az Országos Magyar Gyűjteményegyetem szervezetében a szaktanácsok eddig is fontos szerepet játszanak. Az ösztöndíjtanácsnak az Országos Magyar Gyűjteményegyetemmel való szervezeti kapcsolata hozza magával, hogy a működésével egybekötött írásbeli teendőket is a Gyűjteményegyetem személyzete lássa el.

A 3. §-hoz

A tudományos ösztöndíjügy megszervezése a nemzeti művelődésre teljes hatását csak úgy fogja tudni kifejteni, ha gondoskodás történik arról, hogy az összes tudományos szakmákra kiterjeszkedjék a tudomány nagy összefüggéseit és figyelembevételével, gondoskodik személyi téren a magyar tudományos élet önálló fejlődésének feltételeiről. E cél elérésére kettő szükséges. Egyrészt az, ami minden nevelői eredménynek előfeltétele, tudniillik a következetesség és állandóság az irányításban, a másik a sokoldalúság, amely a szellemi és természettudományok minden ágát figyelemmel kíséri és azok arányos fejlődését szemmel tartja. Mindkét cél eléréséhez testületi szervezetre van szükség, mert egyetlen ember az összes tudományokban való jártassággal nem bírhat, sem pedig különösen a parlamentáris kormányzás rendszere mellett a szükséges állandósága nem lehet meg. Ezért javaslom ösztöndíjtanács felállítását, amelynek feladatát igyekeztem akként meghatározni, hogy a tudományos szakmák képzésének egész területét tudománypolitikai látószögből áttekinthesse és ne csak az ösztöndíjasok személyének kijelölésére, hanem a hazai tudomány szükségleteinek nyilvántartására és a tudósképzés terén irányadó külföldi tudósokkal és intézetekkel való, legalább is szellemi kapcsolat fenntartására alkalmas legyen.

A 4. §-hoz

Az ösztöndíjtanács összeállítására olyan módot javaslom, amely alkalmas biztosítani mind a szellemi és természettudományok minden ágát és a művészeteket képviselő szakférfiak bevonását, mind pedig a kapcsolatot azokkal a rétegekkel, amelyekből a tudományos kutatásra alkalmas tehetségek feltűnése leginkább várható.

Az ösztöndíjtanács megbízatása 5 évre szól, de az nem egyszerre szűnik meg, hanem a tagoknak évenként egyötöde lép ki és ezáltal a tanács működésében és tudománypolitikájában az a folytonosság és következetesség, amely nélkül működése üdvös nem lehet, biztosítva van.

Az ösztöndíjtanácsnak összlétszáma aránylag nagy. Ezért kívánatos, hogy az egyes tudományágaknak megfelelő albizottságokban tanácskozzék és egy 12 tagú intézőbizottság legyen a döntés jogával felruházva.

A külföldi intézetek állandó személyzete az Országos Magyar Gyűjteményegyetem létszámába tartozik, ami azok számára a nagy létszamba való tartozás által biztosított arányos előlépés előnyét nyújtja.

Az intézetek igazgatására és költségvetésére vonatkozó rendelkezések az Országos Magyar Gyűjteményegyetem fennhatósága alá való helyezésükből folynak.

Az 5. §-hoz

Az ösztöndíjadományozási eljárás akként van szabályozva, hogy a miniszter tudománypolitikai irányításának az ösztöndíjtanács tagjainak emberismeretével való összhangba hozatala útján a legjobb eredmény legyen biztosítható. Az egyetemeknek és az Országos Magyar Gyűjteményegyetemnek az ösztöndíjasok kijelölésére való befolyása nemcsak a tanács összetétele, hanem a pályázók minősítése útján is biztosítva van.

Az a rendelkezés, hogy az ösztöndíjakat és kiutalási segélyeket a vallás- és közoktatásügyi miniszter utalványozza, nincs ellentétben e szakasz többi rendelkezéseivel, hanem csak azt jelenti, hogy az 1. §-ban megjelölt források feletti utalványozási jog őt illeti, azt azonban csak az 5-ban megállapított eljárás szerint kijelölt ösztöndíjasok javára gyakorolja.

A 6. §-hoz

Ha az állam az ösztöndíjügy megszervezésével új tudósnevezések állandó nevelésére ily nagy erőfeszítést tesz, méltányos, hogy ezt a válogatott ifjúságot az állami feladatok megoldására igyekezzen biztosítani. Ezért kell kimondani, hogy az ösztöndíjasok az állami szolgálatban való alkalmazásnál előnyben részesítendőek. Hasonlóképpen méltányos az ösztöndíjasokkal szemben, hogy ha hosszabb időt szentelnek kiképeztetésüknek, ez ne jelentsen számukra hátrányt az

olyanokkal szemben, akik az oklevél megszerzéséhez minimálisan megkívánt tanulmányokra szorítkoznak.

Azok a kötelezettségek, melyeket a (3) bekezdés előír, az ösztöndíjügy céljának minél teljesebb megvalósítását kívánják biztosítani.

A (4) bekezdésben a vallás- és közoktatásügyi miniszter részére szóló felhatalmazás azt a célt kívánja szolgáltni, hogy az ösztöndíj élvezetében külföldön szerzett oklevelek itthon való felhasználásának útjából a nem indokolt akadályok elhárítása és így az ösztöndíjügy eredményeinek kibontakozása előmozdítottassék.

A 7. §-hoz

Az országgyűlésnek e nagyfontosságú nemzetnevelési kérdés iránti állandó érdeklődésének fenntartását kívánja szolgáltni az a rendelkezés, amely a vallás- és közoktatásügyi minisztert arra kötelezi, hogy az ösztöndíjügyről az országgyűlésnek minden évben jelentést terjesszen elő.

1927. évi XIV. törvénycikk indokolása
a közszolgálati alkalmazottak gyermekeinek tanulmányi ösztöndíjáról
Általános indokolás

E törvényjavaslat általános indokolásaképpen mindenekelőtt utalok arra, amit "A Nemzeti Közművelődési Alapítványról" szóló törvényjavaslatomhoz fűzött indokolásnak bevezetésében kifejtettem. Nevezetesen újból is kell utalnom arra, hogy a világháborúnak végzetes következményeit legnagyobb mértékben a mi középosztályunk s ennek is a tulnyomó részét kitevő hivatalnoki osztály sínylette meg. Ennek a társadalmi rétegnek csekély vagyoni tartalékát a háború viszontagságai, de még inkább az azt követő pénzértéktelenedés teljesen felemésztették, úgy hogy ma gyermekeit saját erejéből felnevelni egyáltalában nem képes. Fokozza a bajt az a körülmény is, hogy azok a vagyoni források, amelyek ezen osztály gyermeknevelési gondjait a háború előtt oly jelentékeny mértékben enyhítették, értem itt az egyesek bőkezűségéből nagyszámban létesített ösztöndíjakat, a pénzértéktelenedés következtében teljesen kiapadtak. A baj tehát kettős. Először is a közhivatalnoki osztály teljesen elszegényedett, másodsor pedig azok a vagyoni eszközök, amelyek a háború előtti boldogabb időben támogatásra szolgáltak, egészen eltűntek. A kormányzatnak és a törvényhozásnak egyaránt kötelessége ezzel a kettős csapással számolni s orvoslásáról gondoskodni, nehogy újabb nemzeti katasztrófa a közhivatalnoki osztály teljes elbukása és elproletárosodása legyen a következménye. És minthogy a középosztályt egy csapásra elveszett vagyonához visszajuttatni nem lehet, ehhez a középosztálynak takarékos, önmegtagadó életmódja és az általános gazdasági helyzet javulásának feltétele mellett hosszabb idő szükséges, a közhivatalnoki osztály megmentésére csak egy eszköz áll rendelkezésünkre: az állami pénzekből évenként jelentékenyebb összeget fordítani a közhivatalnoki osztály gyermekeinek felnevelésére. Ezt célozza, ha nem is teljes mértékben, de számolva az állam szűkös viszonyaival, legalább korlátoltan, a jelen törvényjavaslat.

E törvényjavaslatom szűkebb körben mozog, mint a még 1925 november havában a Nemzetgyűlés elé terjesztett, a "Nemzeti Közművelődési Alapítványról" szóló törvényjavaslatom. Ehhez nemcsak a közszolgálati alkalmazottak gyermekeit, hanem általában a közép- és kisbirtokos osztály gyermekeit kívánta ösztöndíjához juttatni. Továbbá az a törvényjavaslat nemcsak ösztöndíjak adományozását, hanem más közművelődési és egészségügyi célokat is tűzött ki maga elé. Ezzel szemben ez a törvényjavaslatom csak a közszolgálati alkalmazottak gyermekeiről kíván gondoskodni s ezekről is csupán ösztöndíjak útján. Midőn ekként e törvényjavaslatom csak a közszolgálati alkalmazottak gyermekeit kívánja ösztöndíjokban részesíteni, ez nem azt jelenti, mintha gondoskodásomat a középosztály többi

rétegeiről levennem. Teljes tudatában vagyok annak, hogy a nemzet mivel tartozik a kisvagyonú és vagyontalan elemeknek, hogy anyagi boldogulásukat, különösen gyermekeik felnevelését tőle telhetőleg előmozdítani köteles. Róluk máris történt bizonyos gondoskodás, mely azonban csak a kezdet s melyet még messzebbmenő intézkedések fognak követni. Midőn azonban a nemzet nincsen abban a szerencsés helyzetben, hogy a segélyre szorulókat egyszerre kiadósabban gondoskodják, a helyes törvényhozási politika azt kívánja, hogy a segélyre szorultak köréből kiválasszuk azokat, akik leginkább szorulnak a támogatásra s elsősorban ezeknek nyúljunk hóna alá. Már pedig senkinek nem lehet kétsége a felől, hogy azok közt, akiket a sors mostoha keze lesújtott, a közalkalmazottak a szomorú sorrendben az első helyen állanak. Ha tehát nem áll módunkban a háború összes hajótöröttjein egyszerre nagyobb mértékben segíteni, elsősorban a legjobban sujtott rétegen, a közalkalmazottak osztályán kell segítenünk. Ez az oka annak, hogy ez a törvényjavaslatom csak a közalkalmazottak gyermekeire gondol.

Az az eszköz, amellyel a jelen törvényjavaslat a közszolgálati alkalmazottakon segíteni óhajt, a gyermekeiknek nyújtandó *tanulmányi ösztöndíj*. Számos érintkezésem a közszolgálati alkalmazottak legkülönbözőbb rétegeivel úgy a fővárosban, mint a vidéken arról vidéken arról győzött meg, hogy ennek az osztálynak valamennyi közt legsúlyosabb gondja gyermekeinek felnevelése, különösen a magasabb kiképzést célzó tanulmányokban való részesítése. Amennyire az ország anyagi ereje engedi elsősorban ezt a gondját kell levenni vállairól. Ezt célozza ez a törvényjavaslat. Érintkezésem a közszolgálati alkalmazottakkal arról is meggyőzött, hogy gyermekfelnevelési gondjuk annál súlyosabb, a gyermekeknek minél magasabb fokú kiképzéséről van szó, mert annál nagyobb s így reájuk nézve annál kevésbé elviselhető a gyermekek felnevelésével járó költségek. Törvényjavaslatom azt a mozzanatot is megragadja, amennyiben elvképpen kimondja, hogy az ezen javaslat értelmében adományozható ösztöndíjban egyéb feltételek mellett csak oly tanulók részesíthetők, akik a középiskolák VII. osztályába feljutottak.

E törvényjavaslat értelmében adományozható ösztöndíj *általános* tanulmányi ösztöndíj, amelyet az ösztöndíjas tanuló nemcsak középiskolai tanulmányai, hanem az egyetemi tanulmányok ideje alatt, sőt esetleg bizonyos ideig azon túl is élvezhetne. Minthogy azonban az ország eminens érdeke fűződik ahhoz, hogy jövő intelligenzájában a hivatás és életpályaválasztás az ország érdekeinek megfelelően történjék, e törvényjavaslat által gondoskodni kellett arról is, hogy az ország ez a fontos érdeke kellőképpen megóvassék. E tekintetben a törvényjavaslat a következő megfontolásból indult ki. A nemzet fennmaradása és jövő nagy céljai szempontjából minden eszközt meg kell ragadnunk, hogy az ország számára valóban művelt, kötelességtudó és hazafias osztályt neveljünk. Ennek a középosztálynak felnevelése pedig legnagyobbbrészt a *középiskolai tanárok* kezébe van letéve. Szükséges tehát, hogy legyen oly középiskolai tanári karunk, mely ennek a feladatnak teljes mértékben meg tud felelni. A viszonyok e tekintetben ma éppen nem kedvezők. A középiskolai tanárok nagy része, hogy magának túrhető megélhetést biztosítson, mellékfoglalkozások után kénytelen nézni, ami legtöbbször hivatásos foglalkozásának rovására esik. Ezenfelül pedig mindinkább gyérül azok száma, akik a középiskolai tanárságot választják élethivatásuknak. Ezeken a hajokon megfelelő intézkedésekkel sürgősen kell segíteni. Egyik a középiskolai tanárok anyagi helyzetének javítása. Ez más intézkedésekkel kapcsolatban teendő meg, róla ezen törvényjavaslat keretében nem lehet rendelkezéseket felvenni. A másik: előmozdítani azt, hogy megfelelő számban legyenek olyanok, akik a középiskolai tanári pályát választják hivatásukul. Ezt legsikeresebben csak tanulmányi ösztöndíjak adományozása által lehet elérni s ezt a célt szolgálja éppen ez a törvényjavaslatom. E cél elérésére a törvényjavaslat egyik vezető szempontja, hogy habár az általa rendszeresíteni kívánt ösztöndíjak általános tanulmányi ösztöndíjak, *azok most eleinte leginkább olyanok*

tanulmányi céljaira szolgáljanak, akik a középiskolai tanári pályát választják hivatásukul. Az ösztöndíj adományozásában kezdetben ezekre különös tekintettel leszünk. A javaslat azonban azt a gondolatot, hogy középiskolai tanári pályára készülők különös figyelemben részesüljenek, nem akarja mereven alkalmaztatni.

Törvényjavaslatom további vezető szempontja, hogy az ösztöndíjak adományozására hivatott tényezők *hivatalból* tegyék meg a szükséges intézkedéseket az ösztöndíjak adományozása céljából. Ezzel nem akarja kizárni az önkéntes jelentkezést sem. Mindazáltal egészen távol akarom tartani azt a felfogást, mintha csak azok volnának részesíthetők az ösztöndíjban, akik annak elnyeréséért pályáznak. Ellenkezőleg, azt óhajtom, hogy az adományozásra vagy ez iránt előterjesztés tételére hivatott tényezők tekintsék egyik legnemesebb hivatali feladatuknak a saját kezdeményezésükből kiválasztani azokat, akik vagyoni viszonyaiknál, erkölcsi magaviseletüknél, szellemi képességeiknél és tanulmányaikban tett előmenetelüknél fogva az ösztöndíjra legméltóbbak.

Ezzel kapcsolatos a törvényjavaslat az az alapelve is, hogy az adományozásra, illetve eziránt előterjesztés tételére hivatott tényezők hivatalból ügyeljének fel arra, hogy az adományozott ösztöndíjak rendeltetésüktől el ne vonassanak, hogy az azt élvezők tanúsítanak-e megfelelő erkölcsi magaviseletet s tanulmányaikban tesznek-e kellő előmenetelt. Az ország nehezen nélkülözhető filléreit fordítja erre a nemes célra, kell tehát minden biztosítékot szereznünk, hogy az erre a célra rendelt vagyon céljától el ne vonassék és a cél érdekében sikeresen használtassék fel.

Részletes indokolás

A 2. §-hoz

A 2. § az adományozható ösztöndíjaknak csak két végső határát: a legalsóbbat 400 pengő és a legmagasabbat, 1000 pengő, határozza meg. Minden egyéb részletet kormányzati útra kell bízni, így azt is, hogy milyen módon és mértékben lehet helye az ösztöndíj fokozatos emelésének.

A 3. §-hoz

A 3. § a gyermekben megkívánható általános feltételeket szabja meg. Ezek közül csak a legutolsót kell külön kiemelni, mely szerint a tanulónak legalább a VII. osztályig kell feljutnia, hogy ösztöndíjban részesüljön. Jól ismeretes, hogy minél jobban halad előre a gyermek tanulmányaiban, jelleméről és képességéről annál könnyebb véleményt formálni s neveltetése annál súlyosabb anyagi teherként nehezedik a szülőkre. A törvény az ország anyagi eszközeinek fogyatékosága miatt, legalább egyelőre, csupán a közszolgálati alkalmazottak ezt a legsúlyosabb terhét akarja könnyíteni.

A törvény azonban ezt nem állítja fel kivétel nélkül szabálynak, hanem tehetségvédelem címén megengedi, hogy egészen kivételesen alsóbb osztályok tanulói is kaphassanak ösztöndíjat. A tehetségvédelem a legújabb kor nevelésügyi politikájában igen nagy szerepet játszik, a törvény ezt a nagy kérdést is bekapcsolja ebben és még több más szakaszban is, rendelkezései körébe.

Az 5. §-hoz

Az 5. § a törvény egyik főcélját a középfokú és különösen a középiskolai tanárképzés minél hatékonyabb előmozdítását kívánja megoldani. Egyoldalúságba e részbe nem esik, merev álláspontot nem foglal el, ami ellentétben állna a tehetségvédelmi gondolattal is.

A 6. §-hoz

A 6. § meghatározza azt az időt, amelyre az ösztöndíj élvezete terjed. Ez az idő az egész tanulmányi idő, mely a kenyéradó oklevél megszerzéséig terjed. Nehogy azonban a törvénynek ez a bőséges gondoskodása visszaélésekre adjon alkalmat, ki kellett mondani, hogy az ösztöndíjas a szorosan vett tanulmányi időn túl vagyis a végbizonyítvány elnyerése után csak

akkor tarthat számot az ösztöndíjra, ha képesítő oklevelét a rendes időn belül szerzi meg. De a törvény továbbképzés céljából módot nyújt a meghosszabbításra is.

A 7. §-hoz

A 7. § kizárni igyekezik, hogy a különféle nevelési kedvezmények jogosulatlanul ne legyenek halmozhatók.

A 8. §-hoz

A 8. §-hoz azt az elvi felfogásomat kell hozzáfűznöm, hogy az ösztöndíjak adományozását ki akarom vonni a központi igazgatás kezéből. A miniszter legkevésbé lehet jól tájékozva az ösztöndíjas érdemessége felől. Tehát ne terheljük őt az adományozás gondjával, hanem bízzuk ezt arra a közegre, mely erre inkább hivatott. Főiskoláknál ez az elv már most is keresztülvihető, középiskoláknál azonban csak akkor, amikor majd a középiskolai igazgatás decentralizáltatik. Ez az oka annak, hogy e szakasz szerint a középiskolákra vonatkozó ösztöndíjadományozást egyelőre a vallás- és közoktatásügyi miniszter fogja gyakorolni.

A 9. §-hoz

A 9. § az adományozásnak hivatalból való kezdeményezését mondja ki. Erről bővebben az általános indokolásban szólottam.

A 10. §-hoz

A 10. §-hoz bővebb indokolás a már előadottak után nem szükséges. Legfeljebb azt kell kiemelnem, hogy egyetemeken a karok kezébe kell letenni az adományozás jogát, mert a hallgatók érdemességét az illetékes kar ismeri legjobban. Más főiskoláknál az adományozás jogát a tanártestületre kell ruházni.

A 11. §-hoz

A 11. § szabályozza az ösztöndíjasok fölötti felügyeletet. Az ország nehezen nélkülözhető filléreit fordítja az ösztöndíjasok kiképzésére, kell gondoskodni arról, hogy az ő nagy áldozatkészségével senki vissza ne éljen. A felügyelet két irányban gyakoroltatik. Először arra, hogy a szülő el ne vonja az ösztöndíjastól az ösztöndíjat s azt ne fordítsa saját vagy egyéb családi szükségletei fedezésére. Másodsor pedig, hogy az ösztöndíjas erkölcsi magaviselete és tanulmányi előmenetele által az ösztöndíjra állandóan érdemesnek mutatkozik-e.

A tanügyi hatóságoknak továbbá fontos hazafias kötelessége ügyelni arra, hogy a nemzetnek a legsúlyosabb viszonyok között megnyilatkozó áldozatkészségével senki vissza ne éljen. Ez, mint már fentebb jeleztem, kétféleképpen fordulhat elő. Bármelyik eset is áll be a visszaélésnek, bűn volna a nemzet ellen, ha az ösztöndíj továbbra is meghagyatnék az ösztöndíjas számára. Ilyenkor az ösztöndíjat meg kell vonni. A megvonás a törvényben meghatározott út betartásával az adományozó hatóság feladata.

A 12. §-hoz

A 12. § az ellenőrzést a közönség részéről akarja lehetővé tenni azért, hogy kötelezővé teszi az ösztöndíjasok neveinek és egyéb adatainak évenkénti közlését.

A 14. §-hoz

A 14. § voltaképpen nem tartozik e törvény keretébe, ebbe csak alkalomszerűen vétetett fel. Ez a szakasz eltiltja az iskolai gyűjtéseket. Közönségünk szegény, ennél fogva meg kell őt kímélni attól, hogy iskolás gyermekei között rendezett gyűjtések címén tőle anyagi áldozatokat követeljenek. Hátrányosak a gyűjtések pedagógiai szempontból is. A törvény mindenféle gyűjtést tilt el, még azt is, amelynek célja a tanító személyzet iránti tisztelet, szeretet, hála vagy kegyelet kifejezése. Önként értődően a törvény igen nagy súlyt fektet a benső kötelekek ápolására, amelyek a tanulót tanítójához vagy tanárához fűzik, de ez, főleg a mostani nyomasztó viszonyok közt, ne járjon a tanuló, illetve szülei részéről anyagi áldozattal. E rendelkezés minden nyilvános iskolára kiterjed.

1927. évi XXXII. törvénycikk indokolása
Kossuth Lajos örök érdemeinek és emlékének törvénybeiktatásáról

Általános indokolás

Régi óhajta a nemzetnek, hogy a magyar országgyűlés törvénybe iktassa Kossuth Lajosnak örök érdemeit és mindnyájunk lelkében kitörölhetetlenül élő nagy emlékét.

Ennek a régi óhajtnak, amely a képviselőház kebelében is már több ízben felmerült, tesz eleget a kormány akkor, amidőn "Kossuth Lajos örök érdemeinek és emlékének törvénybeiktatásáról" készült javaslatát beterjeszti.

A törvényjavaslat előterjesztésére alkalmul szolgált az is, hogy éppen most készül a nemzet Kossuth Lajosnak a haza határain is túl sugárzó dicsőségét hirdető emlékmű országos ünneplés keretében történő felavatására.

Kossuth Lajos történeti nagysága és eszméi sokkal jobban áthatották az egész nemzetet, hogysem szükséges volna az ő korszakalkotó jelentőségét, amely valóban a haza újjáalakítói között biztosított számára helyet, e javaslat indokolásaképpen behatóan és részletesen méltatni. Egyébként is az ő szellemének és értékekben gazdag működésének kincsésbányája szinte kimeríthetetlen.

E helyen tehát elegendőnek vélem rámutatni arra, hogy ő volt az, aki a nemzeti függetlenség és öncélúság gondolatát tűzte ki minden magyar törekvés vezérszavául. Az ő szavai serkentettek a legerősebben az alkotmányos szabadság és jogegyenlőség kivívására s ő tett legtöbbet ezeknek intézményes megteremtésére és biztosítására. Amikor pedig kockán forgott a magyar alkotmányosság és függetlenség, az ő gyújtó szavára egy nemzet igazsága - látszólag - elbukott, az ő ígéinek tüzén egy egész világ rokonszenve gyult fel a magyar ügy iránt, amelyet európai kérdéssé tett "míg az az igazság és jog szerint meg nem oldatik". És hontalanságában is leghívebb és legnagyobb polgára maradt hazájának. Hazája sorsán való bánkódása idején pedig azt hirdette nekünk, hogy "minden van fájdalomban, csak egy nem! a reménytelenség nem! a kétségbeesés hazám jövője felett nem!" ő rendületlenül hitt az egy Isteni örök igazságban...

A magyar országgyűlésnek most, hogy végre Kossuth Lajosnak az ország szívében, a fővárosban, a törvényhozás háza előtt emelkedő márványalakjához elzarándokolhat a nemzet hitet és vigasztalást meríteni, meg kell ragadnia az alkalmat arra, hogy a maga részéről is kifejezze hódolatát és háláját a hazának e nagy fia iránt.

Ennek a hódolatnak és hálának az országgyűlés a legméltóbban úgy adhatja jelét, ha Kossuth Lajosnak elévülhetetlen és örök érdemeit, valamint nevének a nemzet lelkében kitörölhetetlenül élő és soha el nem múlható emlékét az ország törvényeinek sorába iktatja.

1928. évi XIV. törvénycikk indokolása
a tudományegyetemekre, a műegyetemre, a budapesti egyetemi közgazdaságtudományi
karra és a jogakadémiákra való beiratkozás szabályozásáról szóló 1920. évi XXV.
törvénycikk módosításáról

Általános indokolás

A jelenlegi kormány a numerus clausus intézményét mindenkor szociálpolitikai rendszabályoknak tekintette, melyet Magyarországnak a veszített világháború, a botor forradalmak és a trianoni béke által teremtett különleges helyzete tett szükségessé. A történeti Magyarország területének közel kétharmad részét elvesztette és az ott élt nagyszámú magyar intelligencia részben jogi, részben erkölcsi kényszer nyomása alatt ezekről az elszakított

országreszekről visszaözönlött a megmaradt területre. Az öt tanéven át tartott világháború befejeztekor részben a lövészárokból, részben a hadifogságból öt évfolyam egyetemi hallgató összetorlódva egyszerre jött haza, szigorlatozott és jutott diplomához és midőn a fenti kettős oknál fogva az állás nélkül levő magyar értelmiség száma a csonka országban rendkívüli mértékben felszökött, ugyanakkor nemcsak új elhelyezkedés lehetősége nem nyílt meg, hanem a pénzügyileg nehéz helyzetbe került állam a korábban elhelyezkedett közalkalmazottak nagy tömegeit B-listával volt kénytelen eltávolítani, ami az értelmi középosztály válságát még súlyosabbá tette. Valóban lelkiismeretlenség lett volna tehát annak korlátlan megengedése, hogy főiskoláink nagy tömegekben neveljenek olyan diplomás intelligenciát, amelyről aritmetikai pontossággal előre tudtuk, hogy diplomájára támaszkodva nem tudna megélni.

De eltekintve a szociálpolitikai okoktól, tisztán pedagógiai szempontból sincs semmi szokatlan az osztályok és az évfolyamok számbeli kontingentálásában. Az 1868. évi XXXVIII. törvénycikk 34. §-a szerint a mindennapi népiskolában egy tanító 80 növendéknél többet rendszeresen nem taníthat. Az 1924. évi XI. törvénycikk 17. §-a szerint a fiúközépiskolákban a tanulók létszáma osztályonként nem lehet több 60-nál, az 1926. évi XXIV. törvénycikk 11. §-a értelmében a leányközépiskolák egy-egy osztályában 40 rendes tanulónál több nem vehető fel. Az 1927. évi XII. törvénycikk 6. §-a akként rendelkezik, hogy a tanulók létszáma a polgári iskolában osztályonként nem lehet 50-nél több. A felső kereskedelmi iskolák és a tanítóképző-intézetek létszáma pedig rendeleti úton 40-ben van megállapítva. Hogy ha tehát azt látjuk, hogy a legkülönbözőbb fajta tanintézeteknél a felvehető legmagasabb létszám rendelettel vagy éppen törvénnyel van megállapítva, akkor nem lehet semmi szokatlant találni abban, hogy az 1920. évi XXV. törvénycikk 1. §-a felhatalmazást ad a kultuszminiszternek arra, hogy a tudományegyetemekre, a műegyetemre, a budapesti egyetemi közgazdaságtudományi karra és a jogakadémiákra felvehető hallgatók számát az illetékes kar (műegyetem a Tanács) javaslata alapján rendeleti úton állapítsa meg. Hiszen a legkülönbözőbb iskolafajtákban következetesen keresztülvitt ez a korlátozás azon a közismert pedagógiai igazságon nyugszik, hogy egy osztályban vagy évfolyamban bizonyos számú tanulónál többet sikerrel tanítani nem lehet. A tantermek befogadó képessége, a rajztermekben és laboratóriumokban az asztalok száma és a klinikai lehetőségek így önként bizonyos fizikai korlátokat vonnak, amelyeket átlépni az oktatás komolyságának veszélyeztetése nélkül nem lehet.

Ekként fontos szociálpolitikai és pedagógiai okok egyaránt szükségessé teszik az 1920. évi XXV. törvénycikk 1. §-ának változatlan fenntartását, amely egyébként is a magyar iskolaszervezetnek olyan belügye, amelyre való beavatkozásra a jogalap hiányzik.

Másként áll a dolog az 1920. évi XXV. törvénycikk 3. §-ának harmadik bekezdésénél, amely a beírás kritériumaként a népfajhoz vagy nemzetiséghez való tartozandóságot is felveszi s így azt a éves látszatot kelti, mintha ez a törvénybeli rendelkezés nem állna összhangban a trianoni békének a kisebbségek védelméről szóló VI. fejezete 54., 55. és különösen 58. §-ával. Bár az 1920. évi XXV. törvénycikk minden népfaj és nemzetiség iránt igazságos mértékkel kíván mérni, mert minden ilyen csoportot országos átlagának megfelelő százalékában bocsát a főiskolákra, mégis úgy a külföldi közvélemény egy részében, mint pedig a magyarországi zsidóság körében a 3. § harmadik bekezdése számos félreértésre adott okot. Ami pedig még ennél is súlyosabb, az az a körülmény, hogy a külföldi közvélemény egy számottevő részébe beivódott az a hit, hogy a mi igazságtalanul bánunk a magyarországi kisebbséggel, ami ürügyül szolgálhat az idegen államokban élő magyar kisebbségek kedvezőtlen kezelésére, amire Magyarországnak még csak ürügyet sem szabad szolgáltatnia.

Ezenfelül a magyarországi zsidóság köréből is felhangzott az a panasz, hogy magukat a 3. § harmadik bekezdésével mintegy megbélyegzettnek látják. Az érzések világában ily

inponderabiliára is figyelemmel kell lenni, mert a polgárok közmegnyugvása minden állam virágzásának nélkülözhetetlen előfeltétele. Izraelita honfitársainknak sem szabad viszont szem elől téveszteniök, hogy a bennünket ért nemzeti katasztrófa összes életviszonyaink összezsugorodásához vezetett és számos fájdalmas korlátozást tett szükségessé.

Mindezt a kormány az ország érdekében állónak látja, hogy az 1920. évi XXV. törvénycikk revízióinak vétessék alá és pedig akként, hogy az intézmény szociálpolitikai része továbbra is fenntartassék, ellenben a 3. § harmadik bekezdése, amely számos félreértésre alkalmat adott, megfelelően módosíttassék. Ez ellen annyival kevésbé tehető kifogás, mert a 3. § e bekezdése a Haller István akkori vallás- és közoktatásügyi miniszter által 1920. évi július hó 22-én beterjesztett eredeti javaslatban (89. számú nyomtatvány) nem is foglaltatik benn és abba csak a törvényjavaslat részletes vitája alkalmával 1920. évi szeptember hó 21-én Bernolák Nándor akkori képviselő és társainak javaslatára vétetett fel és miként létrejöttek e módjából is látszik, inkább az ötletszerű törvényalkotás jellegével bír s a törvény struktúrájához nem is tartozik hozzá.

Részletes indokolás

Az 1. §-hoz

Minthogy a zárt szám felosztásáról van szó, természetes, hogy a fölosztásra nézve bizonyos elveket és szempontokat kell felállítani. Minthogy továbbá iskoláról van szó, önként értetődik, hogy figyelemmel kell lenni a megelőzőleg tanúsított erkölcsi magaviseletre, tanulmányi eredményre és a szellemi képességekre. E mellett azonban ügyelni kell arra is, hogy elsősorban a hadi árvák és a harctéri szolgálatot teljesítettek gyermekei, továbbá a közalkalmazottak gyermekei, kiknek családjában a szellemi foglalkozás rendszerint hagyományos, kellő számmal juttassanak főiskoláinkra. Igazságosan részeltetni kell a felvétel lehetőségeiben az egyes foglalkozási ágakat és pedig nemcsak számarányuk, hanem jelentőségük szerint is. Így önként értetődik, hogy különösen honorálni kell a nálunk oly nagy szerepet játszó mezőgazdaságot, mint az ország fő termelési ágát. Az osztóigazság továbbá azt is megköveteli, hogy a fölvettek egyenletesen oszoljanak meg az ország területén, vagyis, hogy a zárt számnak az egyes törvényhatóságok között való megfelelő megosztása is szem előtt tartassék.

1929. évi XI. törvénycikk indokolása a múzeum-, könyvtár- és levéltárügy némely kérdéseinek rendezéseiről

Részletes indokolás

Az 1. §-hoz

A magyar közgyűjteményeknek - mint minden nemzeti közgyűjteménynek - különleges és elsőrendű feladata a tudomány sajátosan magyar anyagának, a magyar föld és magyar szellem termékeinek és történeti becsű emlékeinek céltudatos gyűjtése, megőrzése, rendszerezése és feldolgozása s a nemzeti közművelődés szempontjából megfelelően közhasználatra bocsátása, mert a magyar tudomány fő feladata a sajátosan magyar jellegű, csak nálunk található anyagról megállapítható tudományos igazságok feltárása és ismertetése. Ez úton jut a magyar tudomány és jutnak közgyűjteményeink nemzetközi jelentőséghez és elismeréshez. E feladatot azonban eredménnyel csak akkor oldhatja meg, ha bekapcsolódik a nemzetközi tudományos munkaközösségbe s ezért közgyűjteményeinknek gyűjtésüket ki kell terjeszteniük a szaktudomány, művészet és közműveltség szempontjából fontos idegen termékek gyűjtésére is, továbbá feladatuk az intézet természetének megfelelő szaktudományok rendszeres művelése. E gyűjtés és e feladat körét az időszertinti tudományos felfogás határozza meg, miért is a

törvényben tartózkodni kellett a "közgyűjtemény" rendeltetésének és céljának szakszerű definíciójától s a "Közgyűjtemény" fogalmát alaki ismérv alapján kellett meghatározni.

A 2. §-hoz

A múzeális és könyvtári gyűjtemények közgyűjteménnyé nyilvánítását azok belső értékétől és közérdekű jelentőségétől teszi függővé és felhatalmazza a vallás- és közoktatásügyi minisztert, hogy az állam, törvényhatóságok és községek (városok) tulajdonában lévő s a más személyek tulajdonában lévő, de már eddig is állami felügyelet, alatt álló ily jelentős gyűjteményeket minden korlátozás nélkül közgyűjteménnyé nyilváníthassa s ezáltal a 4. § értelmében felettük az állami felügyeletet továbbra is gyakorolhassa.

Az eddig felügyelet alá nem tartozó néhány törvényhatósági múzeum és könyvtár felügyeletének kimondását az anyag biztonságának, tudományos nyilvántartásának és az egységes kultúrpolitikai irányításának szempontjai mellett a tulajdonos hatóságok anyagi és kulturális érdekei is kívánatosá teszik.

Az eddig felügyelet alatt nem álló egyéb gyűjtemények tulajdonosainak szabad elhatározását az állami felügyelet elfogadása tekintetében a magántulajdon szempontjából az eddigi gyakorlatnak megfelelően kell biztosítani.

A szorosán vett népművelő intézmények - noha korábban a közgyűjteményekre felügyelő szerv hatósága alá tartoztak - nem tekinthetők a jelen törvényben körülírt közgyűjteménynek és nem rendelhetők a tudományos és magasabb fokú közművelődési gyűjtemények irányítására hivatott Tanács felügyelete alá. E törvény egyik főcélja az összes gyűjteményeknek az országos tudományos munkaszervezetbe való bekapcsolása, hová a népművelő intézmények nem illenek be. A népkönyvtárakat és egyéb népművelő intézményeket természetüknél fogva egyébként is az iskolán kívüli népoktatás többi szervével egységesen kell igazgatni. Ez elv félreismerése s a tudományos és népművelő intézmények felügyeletének adminisztratív egybekapcsolása volt egyik oka a korábbi Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége életképtelenségének. Az egyetemi oktatógyűjtemények a tudós- és tanárképzés céljait szolgálván, nem tekinthetők közgyűjteménynek. A szaktanár vezetése a kellő gondozásra biztosítékot nyújt, de az egyetemek tudományos autonómiája miatt sem helyezhetők más szerv felügyelete alá.

A 3. §-hoz

A *múzeum és közkönyvtár* cím használatának - iskolatípusok címének analógiájára - az arra mindenképpen jogosult gyűjteményekre való korlátozását és törvényes tilalmazását a különféle zugintézmények felburjánzásának veszedelme teszi szükségessé. Az egyéni és partikuláris hiúság szempontjából, esetleg üzleti érdekből létesült intézmények a fejlődésre képes közgyűjtemények gyarapodását és tudatos fejlesztését akadályozzák, ezektől vonják el a társadalmi erőforrásokat s ezért e kérdés törvényes szabályozása fontos kulturális szükséglet.

A 4. §-hoz

A vallás- és közoktatásügyi miniszter eddig rendeletileg szabályozott felügyeleti jogának törvényben való szabályozásával egyidejűleg célszerű annak gyakorlásával az Országos Magyar Gyűjteményegyetem Tanácsát megbízni. A törvényhatósági és községi (városi) gyűjtemények, valamint a fenntartó vagy tulajdonos beleegyezésével felügyelet alá helyezett múzeumok és könyvtárak felett 1922-ig az intézményredukciónak áldozatul esett Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége, ez idő óta a vallás- és közoktatásügyi minisztérium gyakorolta a főfelügyeletet. Ez utóbbi ideiglenes jellegű megoldás sem szakszempontból, sem adminisztratív nem volt kielégítő, miután a szakintézmények közvetlen felügyeletére miniszterialis szerv nem lehet alkalmas. A régi Főfelügyelőséghez hasonló s nagyobb személyszaporítással járó új bürokratikus intézmény létesítése helyett a kultúrpolitika egysége és az adminisztráció szempontjából egyaránt helyesebbnek látszik a jól bevált országos szervnek, az Országos Magyar

Gyűjteményegyetem Tanácsának (a Tanácsnak) megbízása a felügyelet gyakorlásával. A Tanács összetétele nemcsak a szakszerűség szempontjait biztosítja, hanem egyben az egész magyar közgyűjteményhálózat szerves együttműködését s ezzel a kultúrpolitikai irányítás egységét és folytonosságát is.

Az 5. §-hoz

A felügyelői funkció végzésére külön állásokat szervezni felesleges. Az országos közgyűjtemények vezetőinek és tisztviselőinek ily irányú működése a Főfelügyelőség korábbi időszakában igen gyümölcsözőnek bizonyult, mert általa az országos és helyi jelentőségű közgyűjtemények állandó kapcsolata, vezetőik személyes érintkezése biztosított. Mindazonáltal módot kellett adni más szakértők - főleg a vidéki egyetemi tanárok - bevonására, amit a múzeumok és egyetemek együttműködésének szempontjai is megkövetelnek. A Nemzeti Múzeum főigazgatójának országos főfelügyelői megbízását a vezetése alatt álló intézet sokoldalúsága s a vidéki múzeumokkal való hagyományos kapcsolatai és a gyűjtési körök rokonsága teszi kívánatosá.

A 6. §-hoz

Az 1922:XIX. tc. 3. §-ának a Tanács hatáskörét részletesen szabályozó rendelkezéseit kiegészíti a felügyelet gyakorlásából az eddigi joggyakorlat szerint önként következő funkciók felsorolásával. A Tanácsnak az 1922:XIX. tc. 3. § 8. pontjából folyó szabályrendeletalkotó jogát kiterjesztve a felügyelete alatt álló közgyűjteményekre, jogfenntartással kellett élni a szabályrendelet alkotására jogosult közgyűjteményfenntartó hatóságok javára.

A 7. §-hoz

Az állami felügyelet törvényes szabályozásával kapcsolatban biztosítani kellett a közgyűjtemények fenntartóinak tulajdonjogát; viszont a gyűjtemények védelmére irányuló intézkedések s általában a felügyelet hatályossága végett szükséges volt a kötelezettségeiket nem teljesítő közgyűjteménytulajdonosokkal szemben az állami közeg kirendelését, súlyosabb esetekben a meghatározott időre való, ideiglenes kezelésbevételt kimondani, amit a vidéki közgyűjteményeink egy részénél tapasztalható sajnálatos állapotok indokolnak, mert ezek következtében nemcsak a gyűjtemények jövő fejlődése s ezzel a tudomány érdeke, hanem maga a nemzeti tudomány és kultúra szempontjából pótolhatatlan anyag is veszélyeztetve van.

A külföldi törvényhozások hasonló intézkedéseivel szemben e szakasz csupán ideiglenes állami kezelésbevételt statuált s a törvényhatósági és egyházi intézmények tekintetében a szükséges jogfenntartással él, ezzel is kifejezve, hogy célja kizárólag a nemzeti kultúrártékek hathatós védelme.

A magántulajdonos védelme szempontjából a tulajdonosoknak a bírói jogorvoslat lehetőségét is biztosítani kellett.

A 8. §-hoz

A közgyűjteményfenntartó hatóságok kötelezettségeinek pontos körülírását a sok helyt uralkodó visszás állapotok teszik szükségessé. E kötelezettségeket a törvény a rendeleteken és szokásokon alapuló jelenlegi gyakorlatnak megfelelően olyképp körvonalazza, hogy a gyűjteményfenntartók nagyobb anyagi megterhelése nélkül azok tudományos használatának és közművelődési munkájának alapfeltételei biztosítva legyenek.

A 9. §-hoz

A felügyelet alatt álló közgyűjtemények állami forrásból származó javadalmainak alapszerű kezelése önként következik az 1922:XIX. tc. 3. § 11. pontjából s a Gyűjteményegyetem gazdálkodási rendszeréből.

A felügyelet alá tartozó gyűjtemények fenntartása, fejlesztése és adminisztratív költségeinek fedezése a fenntartó, illetőleg a tulajdonos feladata. A tudományos és kulturális szempontból,

tehát közérdekből szükséges tervszerű gyarapítás s az idevágó tudományos munkálatok (ásatások, gyűjtőutak, kiadványok), valamint az általános közművelődést szolgáló előadások, kiállítások támogatása, illetőleg előmozdítása azonban állami feladat. E végből van szükség a rendszeres évi segélyezés s a rendkívüli munkálatok céljait szolgáló időnkénti segélyezések eddig is fennállott rendszerének fenntartására.

A 10. §-hoz

A gyűjteményegyetemi tisztviselőknek kisebb közgyűjteményekhez való kirendelésével egyrészt az illető gyűjtemények szakszerű rendezése és fejlesztése állami eszközökkel mozdítható elő, másrészt lehetővé válik az országos közgyűjtemények tisztviselőinek a hazai múzeális anyag megismerése, végül ezáltal is szorosabbá válik az országos és helyi jellegű közgyűjtemények együttműködése.

A 11. §-hoz

Az országos közgyűjtemények többes példányainak átengedése a vidéki közgyűjtemények fejlődését mozdítja elő.

A 12. §-hoz

A törvényhatósági és községi közgyűjtemények személyzetének hivatáskörükön kívül való foglalkoztatása és illetményeinek, kedvezményeinek (pl. kedvezményes vasúti jegy) korlátozása sok tekintetben oka volt, hogy megfelelő képzett munkaerők ily állásokra nem kínálóztak. Ez teszi szükségessé a törvényhatósági és községi egyéb tisztviselőkkel való egyenjogúságuk törvényes biztosítását.

A 13. §-hoz

A minősítés tekintetében a Gyűjteményegyetem tisztviselőire fennálló szabályokat kell irányadónak tekinteni s a speciális szakértelem megszerzésének lehetőségét biztosítandó, van szükség az egyévi próbaszolgálat kötelező előírására. Mindazonáltal a helyi viszonyokra való tekintettel a minősítés teljes szigorúsággal nem kezelhető, mert a vidéki közgyűjtemények létrehozása és fejlesztése körül gyakorta éppen a formai minősítéssel nem rendelkező, lelkes amatőrök szereznek nagy érdemeket. Ezekre való tekintettel kivételképpen el lehet tekinteni a formai minősítés egyik-másik kellékétől, viszont szükségessé válik a szaktanfolyamok és szakvizsgálatok rendszeresítése.

A 14. §-hoz

A tisztviselők címeit az országos gyűjteményeknél használatos címek alkalmazásával kívánja e törvény rendezni, az intézetvezetők számára a VII. fizetési osztálytól kezdődően az igazgatói címet biztosítva. A jogosulatlan címhasználat illetően tilalmazására az egészen kisjelentőségű helyi intézményeknél szerzett sajnálatos tapasztalatok miatt van szükség.

A 15. §-hoz

Az állások betöltésénél a Tanács hozzászólási és vétőjogát a tudomány és a szakszerűség szempontjai követelik meg.

A 16. §-hoz

Ugyane szempontból van szükség a Tanács kezdeményezési jogának biztosítására fegyelmi ügyekben.

A 17. §-hoz

A közgyűjtemények egyik legfontosabb feladata a múzeális kutatómunkában - ásatásokban, gyűjtőexpedíciókban - való részvétel s a tudomány érdekei megkívánják e munkálatok céltudatos és programszerű lebonyolítását. Az 1922:XIX. tc. 7. pontja a Gyűjteményegyetem Tanácsának kötelességévé teszi ezek rendszeres tervének kidolgozását és lebonyolítását. A helyi jellegű gyűjteményeknek a Tanács felügyelete alá való rendelésével e funkciót most az egész országra kiterjedően a Tanács hatáskörébe kellett utalni, melynek keretében az új feladatoknak

megfelelően szakbizottságok alakítandók. Az Országos Régészeti Szakbizottság lényegében a németbirodalmi Römisch-Germanische Kommission és vele kapcsolatos Archaologisches Institut munkakörét fogja betölteni, de szervezete és hatásköre a hazai viszonyoknak s a Gyűjteményegyetem szervezetében is érvényesülő önkormányzati elvnek megfelelően állapított meg. A kutatómunka, gyűjtés és múzeális emlékek beszerzése rendszeresítettven, az ekként felmerülő kiadások fedezetéről is gondoskodni kell, mint az másutt is történik.

A 18. §-hoz

A múzeális értékek rendszeres felkutatásának és védelmének szabályozását az általános indokolásban kifejtett okok teszik szükségessé. A ma uralkodó visszás állapot megszüntetése tudományos és nemzeti érdek, miért is a hazai föld méhében rejlő múzeális és tudományos érték felkutatására irányuló ásatást engedélyhez kell kötni, mint ez külföldön is - így Olaszországban az 1909. évi 364. sz. Legge 17. §, Poroszországban az 1914. évi Ausgrabungsgesetz 1. § stb. és az osztrák Denkmalschutzgesetz 11. § által - megtörtént.

A tudományos érdekű lelőhelyek szakszerű feltárását nagyban akadályozzák az azok kiaknázására irányuló üzleti és magánvállalkozások és a földtulajdonosok sokszor indokolatlan elzárkózása a múzeális ásatások engedélyezésétől. Ez teszi szükségessé az 1881:XXXIX. tc. rendelkezésének kiterjesztésével az országos jelentőségű régészeti - római köveket építkezésre, úttöltésre kiaknázó és régiséggel kereskedő lakosok által nem egyszer kifosztott - lelőterületek - aminők pl. Ószőny, Pentele, Tószeg stb. - meghatározott időre való kisajátításának lehetővé tételét és a múzeumok ásatási jogának kimondását, valamint a magánásatásoknak engedélyhez kötését. A Tanács ellenőrzési joga a szakszerű lebonyolítás és első leltárszerű feldolgozás ellenőrzéséig terjed. E rendelkezések fedik az idézett olasz törvény rendelkezéseit.

A 20. §-hoz

Az esetlegesen előkerült múzeális értékek s a kincs fogalma alá eső tárgyak ügyét jelen törvény a közgyűjtemények szempontjából szabályozza. Gondoskodni kellett a múzeális, tudományos vagy történeti szempontból jelentős lelettárgyaknak a közgyűjtemények számára azok súlyosabb megterhelése nélkül való biztosításáról, a leleteknek az országos, fővárosi és vidéki közgyűjtemények közt leendő arányos szétosztásának elvszerű megállapítását a végrehajtási utasításra tartva fenn. Ezért a bejelentési kötelezettséget kivétel nélkül minden leletre meg kellett állapítani. Bár elvileg helyesebb volna a megváltási jog kimondásával a közgyűjteményeknek a leletek megvásárlását megfelelő javadalom rendelkezésre bocsátásával lehetővé tenni, jelen pénzügyi helyzetünkben a találót és a földtulajdonost a múzeális értékű lelet beszolgáltatása után a régi rendeleteken alapuló eddigi hányad, együttesen a kétharmadrész érték élvezetére kellett korlátozni. Az olasz törvény 18. §-a e tekintetben is szigorúbb, csupán a lelt tárgy feleértékét biztosítja a földtulajdonosnak. A lelet bejelentésének határidejét, szemben az olasz és osztrák törvények egy napjával, három napban állapítjuk meg s az egyszerűbb és közvetlenebb lebonyolítás végett hely adtatott a Magyar Nemzeti Múzeumnál leendő közvetlen bejelentésnek is.

A 23. §-hoz

A múzeális értékek hathatós védelmének szempontjai szükségessé teszik a közgyűjtemények anyagára vonatkozóan az eladás, csere és ajándékozás fokozottabb ellenőrzését.

A 24. §-hoz

Az ingó műemlékek, azaz a tudományos, művészeti, történeti vagy közművelődési szempontból jelentős anyagot tartalmazó gyűjtemények tárgyai, továbbá minden más történeti, művészeti vagy múzeális jelentőségű ingóság nyilvántartását - más államok hasonló rendelkezéseinek (Legge No. 364. 1909. 3-4, 7. §.; porosz Gesetzentwurf zum Schutze der Denkmale 1927, 9-10 §; osztrák Denkmalschutzgesetz 1923, 1, 6, 7 §) és az 1881:XXXIX. tc. az ingatlan műemlékekre vonatkozó rendelkezéseinek megfelelően - az állami védelem

szempontjából tudományos, művészeti, történelmi és művelődési szempontból fontos nemzeti kultúrértékeinek állandó és folytonos pusztulása, szétszóródása teszi szükségessé.

A 25. §-hoz

Az eladásra kerülő gyűjtemények és tárgyak elővásárlási jogának a közgyűjtemények számára - hasonló olasz (Legge No. 364/1909. 5, 6. §) és osztrák (Denkmalschutzgesetz 4-7. §) rendelkezések analógiájára - való biztosításának a 24. §-hoz fűzött indokolás adja okát.

A 26. §-hoz

A tudományos, művészeti és történelmi szempontból fontos kultúrértékek kiviteli tilalma Olaszországban 100 éve, másutt is évtizedek óta fennáll. Nálunk a pénzügyminiszternek a vámtarifáról szóló 1924:XXI. tc. egyes rendelkezéseinek végrehajtása s az e törvénycikk életbeléptetése után érvényben maradt tilalmak és korlátozások tárgyában 172,700/1924. sz. alatt kiadott rendelete szabályozza a nemzeti kultúrérték szempontjából fennálló korlátozásokat. Mivel azonban e rendelet elsősorban finansiális érdekeket szolgál, a gyakorlatban nem bizonyult hatályos védelmi eszköznek. Ha a kivivők nem fordulnak a rendeletben megjelölt tudományos fórumokhoz engedélyért, ezeknek nincs módjukban megfelelő retorzióval élni. A kiviteli tilalom törvényes rendezése remélhetőleg újtát állja a nemzeti kultúrértékek mind sűrűbben és veszedelmesebb formában jelentkező külföldre vándorlásának. A tilalomnak a magánosok és a kereskedelem érdekeit is szemmeltartó, méltányos alkalmazására kellő biztosítékot nyújt az engedélyt kiadó fórum tudományos tekintélye és szakértelme. A tulajdonosok anyagi károsodásának megakadályozása végett gondoskodni kellett a közgyűjtemények számára való megszerzés, indokolt esetben a kisajátítás lehetőségéről is, de tilalmazott tárgyak fenntartás nélkül kötelező megszerzésének kimondását a közgyűjtemények anyagi eszközeinek korlátozottsága lehetetlenné teszi. (V. ö. Legge No. 364/909. 8-11. § és az osztrák 1923. évi Ausfuhrverbotgesetz analóg rendelkezéseit.)

A 27. §-hoz

A törvény rendelkezéseinek áthágásával elidegenített dolgok felkutatási és visszaszerzési költségeinek a kihágást elkövető tulajdonosra való áthárítását a tudományos és nemzeti érdek szempontjai teszik szükségessé.

A 28. §-hoz

A műemlékek védelméről szóló törvény rendelkezéseit ugyanez okból kellett kiterjeszteni művészi szempontból talán jelentéktelen, de régészeti és történelmi szempontból a szakértő testület által fontosnak jelzett építményekre.

A 29. §-hoz

A törvényhatósági és községi levéltárak szakképzett tisztviselők és szakszerű felügyelet hiánya miatt ma még túlnyomórészben rendezetlenek s a célnak egyáltalában meg nem felelő helyiségekben - gyakran kamrában, padláson, pincében - vannak elhelyezve. Ez állapot következménye, hogy a levéltárak anyaga a tudományos kutatásnak szinte teljesen hozzáférhetetlen. A szakszerű kezelés hiánya sok helyen értékes anyag pusztulására, elkallódásra vezetett. Mindez okok szükségessé teszik a levéltáraknak tudományos szempontból a vallás- és közoktatásügyi miniszter felügyelete alá helyezését s az egész levéltárügy sürgős rendezését a szakértő testület által kidolgozandó szabályrendelet alapján.

A 30. §-hoz

A levéltárnoki állások betöltésénél a Tanács hozzászólási és vétójogát, miként a 13. § esetében, a tudomány és szakszerűség szempontjai követelik meg.

A 32. §-hoz

A beszolgáltatandó kötelempéldányok számát az eddigi törvényes gyakorlatnak megfelelően négyben állapítja meg.

A Nemzeti Múzeum Országos Széchenyi Könyvtárának az 1897:XLI. tc. alapján járó kötelezpéldányjogosultsága minden kétségen felül áll, mert e könyvtár hivatása a magyar szellem mindennemű termékeinek s elsősorban a Magyarországon előállított nyomdatermékeknek a legnagyobb teljességre törekvő gyűjtése s ezért minden hazai nyomtatványt be kell szereznie, tekintet nélkül azok tartalmára, tudományos és irodalmi értékére. A m. kir. Központi Statisztikai Hivatal köteles példányát az 1897:XXXV. tc. a hivatal által végzett statisztikai munkálatok tökéletességének érdekében mondta ki. A Magyar Tudományos Akadémia és a képviselőház könyvtárának bizonyos korlátok közt élvezett kötelezpéldányjogosultsága az 1897:XLI. törvénycikken, illetőleg az 1922:XX. törvénycikken alapul. Ezen a rendszeren változtatás csak annyiban kívánatos, hogy a nemzeti kultúra szempontjából nagyfontosságú nyomdatermékeknek a legnagyobb teljességben csak egyetlen példányban való gyűjtése szerencsétlenség (tűzeset stb.) esetében pótolhatatlan veszteséget okoz s ezért szükséges, hogy a magyar szellem mindennemű termékeinek gyűjtése két-két különböző helyen elhelyezett példányban történjék. Az eddigi gyűjtést kizárólagosan végző Széchenyi Könyvtár mellett második gyűjtőhelyül a Statisztikai Hivatal Könyvtára a legalkalmasabb s a törvényjavaslat az ezirányú rendelkezéseket tartalmazza is.

A kötelezpéldány beszolgáltatására továbbra is a nyomtató köteles, de meg kellett állapítani a nyomtató és kiadó egyetemleges felelősségét is. Ezt a régiebb törvények is előírták (1897:XLI. tc. 9. §), megjelölvén a kiadók kötelezettségének eseteit, de a tapasztalat azt kívánta, hogy a kiadói felelősség nyomatékosabban hangsúlyoztassék és a példányszolgáltatással a kiadókra háruló kötelezettségek is felsoroltassanak.

A 33. §-hoz

Részletesen körülírja a nyomdatermékeket, melyekből a négy könyvtárat kötelezpéldányok illetik meg s közöttük azokat, melyek csupán a Magyar Nemzeti Múzeum és a Statisztikai Hivatal könyvtárának szolgáltatandók be.

A Hungarikumok gyűjtésében kötelességszerűen hiánytalanságra törekvő Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchenyi Könyvtára és a Központi Statisztikai Hivatal számára a hatóságilag elkobzott nyomtatványokból is kötelezpéldányt kell beszolgáltatni, mert ezek megszerzése szintén feltétele e két könyvtár teljességének. E részben legalkalmasabbnak látszott a beszolgáltatást az elkobzást foganatosító hatóság kötelességévé tenni, minthogy a nyomtatókat és kiadókat ez esetben *vis major* oldja fel a felelősség alól. Viszont jogi és erkölcsi biztosítékul szükséges volt törvénybe iktatni az elkobzott nyomtatványoknak a közhasználatától elzártan való megőrzését.

A 36. §-hoz

E szakasz jogot biztosít a könyvtáraknak a nyomdatermékek soronkívül való igénylésére is. E pont beiktatásával egyes sürgősen szükséges nyomdatermékeknek közműveltségi célokra való haladéktalan könyvtári állománybavétele válik lehetővé.

Az időszaki sajtó termékeire is kiterjeszti a beküldés évnegyedenként való módozatát. Bár sok tekintetből kívánatosabb volna a kötelezpéldányoknak havi beszolgáltatása, ettől el kellett tekinteni, mert nagy megterhelést rótt volna mind a beküldőre, mind a személyzethiánnyal küzdő könyvtárakra. A kötelezpéldány-intézmény alapján amúgy sem a nyomtatványanyag minél gyorsabb közhasználatra bocsátását, hanem annak konzerválását célozza. Kivételes, megokolt eseteket illetőleg pedig a 36. § utolsó bekezdése módot nyújt egyes nyomdatermékek soronkívül való bekérésére.

A Magyar Tudományos Akadémia és a Képviselőház Könyvtárára nézve a törvényjavaslat a válogatás jogát lépteti életbe. Ezek az intézmények a teljes kimutatások alapján megjelölik kívánalmaikat s a nyomtatók, illetőleg kiadók csupán a kiválasztott nyomdatermékeket kötelesek

záros határidőn belül beszolgáltatni. Ezzel elesik az 1897:XLI. és 1922:XX. törvénycikkben e két intézetre vonatkozó taxatív felsorolás, mely a gyakorlatban nem bizonyult elég világosnak és félreértést kizárónak s a mellett károsan hatott vissza a másik két intézet hiánytalan gyarapodására is.

A 37. §-hoz

Az államnyomda termékeinek beszolgáltatását szabályozza, az Országos Széchenyi Könyvtárra és a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárára kiterjesztvén az államérdekből titokban tartandó nyomtatványok beszolgáltatását is. Ez utóbbi esetben azonban a beszolgáltatást a gátló ok megszüntetésétől függőleg, utólagossá teszi s az államnyomda akadályoztatása esetén az illetékes miniszter gondoskodására bízta. Ehhez a ponthoz természetesen ismét a megnevezett két könyvtár titoktartási kötelezettségének kautélája járul. Az 1897:XLI. tc. idevágó rendelkezésének az Országos Széchenyi Könyvtár teljességének szempontjából kiinduló módosítása után annak utolsó bekezdését, mely a nyomdatermékek beszolgáltatása alól az érdekelt fél kérelmére miniszteri felmentést tesz lehetővé, természetesen el kellett ejteni.

A 38. §-hoz

A nyomtatócégek nyilvántartását írja elő. Az 1897:XLI. tc. erről nem rendelkezett, holott a beszolgáltatásra kötelezettek nyilvántartása minden kötelezpéldánytörvény fogantatásának egyik alapfeltétele. Jelen törvényjavaslatba e célból az 1914:XIV. törvénycikkben előírt módosítást vétetett fel, mint amely az iparengedélyek kérdését amúgy is a törvényhatóságok illetékességébe utalja s ugyancsak a törvényhatóságok hatáskörébe utalja a kiadók nyilvántartását is, aminek szükségessége - minthogy jelen törvényjavaslat a kiadói felelősséget fokozott mértékben megállapítja - bővebb megokolásra nem szorul.

A 39. §-hoz

A kötelezpéldányok postai küldését szabályozza s - a portódíjmentességet megszüntető 1921:XXI. törvénycikknek megfelelően - postadíj kötelezettség alá vonja, de a beszolgáltatók könnyebbségére oly módon, hogy a viteldíjat nem ők, hanem a címzett könyvtárak fizetik. A felszólításra utólagosan beküldött példányok postaköltségeit azonban a mulasztással terhelt félre kellett hárítani.

A 40. §-hoz

Az eddigi eljárásnak a gyakorlatban a kötelezpéldányt élvező könyvtár érdekét sokszor veszélyeztető hosszadalmassága helyett a nyomdatermékeknek a késedelmes beszolgáltató terhére való megvásárlását vagy közgazgatási úton való gyors lefoglalását teszi lehetővé.

A 41. §-hoz

A sajtóügyi közzéadásnak benyújtott kötelezpéldányokról rendelkezik, az 1897:XLI. és az 1914:XIV. tc. szellemében.

A 42. §-hoz

A Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchenyi Könyvtárának és a Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárának betekintési jogot biztosít a nyomtató által vezetett nyomdakönyvekbe. Ehhez a rendelkezéshez analóg előzményt szolgáltat az 1897:XXXV. tc. 10. §-a, mely ezt a jogot statisztikai nyilvántartás céljából a Központi Statisztikai Hivatalnak már megadta. E jognak a beszolgáltatás ellenőrzésére vonatkozó kibővítése és egyszersmind az Országos Széchenyi Könyvtárra való kiterjesztése fölöttébb fontos, minthogy ezáltal a nyomdatermékek hiánytalan összegyűjtését igénylő két könyvtár az ellenőrzéshez igen gyors és közvetlen eszközre tesz szert. Ez a szakasz megfelelő módot nyújt olyan nyomdatermékek felderítésére is, melyek nem kiadói, hanem magánúton hozatnak forgalomba s ezért a nyilvántartás elől könnyebben elvonhatók. A régebbi törvények ezek ellenőrzésére semmiféle lehetőséget nem biztosítottak.

A 44. §-hoz

Az ingómuemlékek, múzeális tárgyak és a közgyűjteményben őrzött anyag büntetőjogi védelmét a cselekményekkel nemzeti kultúránkra háramló kár nagysága teszi indokolttá. Az előírt büntetések enyhébbek a külföldi törvényekben - így az olasz Legge No. 364/1909. és az osztrák 1923. évi Denkmalschutz- és Ausfuhrverbotgesetzben - foglaltaknál.

A kötelezpéldányszolgáltatást szabályozó korábbi törvényekben megállapított büntető szankciók a mai viszonyok között nem nyújtanak megfelelő biztosítékot az igénylő intézményeknek, hogy a törvény előírta példányhoz a megkívánt időpontban és teljességben hozzájuthassanak. Pedig éppen a közelmúlt években sajnálatosan tapasztalható volt a törvényes kötelesek teljesítésének meglazulása. Ezért a példányszolgáltatás elmulasztása esetén járó pénzbüntetést a nyomdaterméknek az ítélethirdetés időpontjában fennálló értékével kellett összehangba hozni s e pénzbüntetésen kívül - az 1897:XLI. tc. idevágó hiányos rendelkezésének kiegészítésével - a mulasztással terheltet a be nem szolgáltatott példányok záros határidőn belül való feltétlen beszerzésére kellett kötelezni. A megkárosult könyvtáraknak ugyanis legfontosabb érdekük maguknak a példányoknak beérkezése; ami az elfogyott könyv értékét meghaladó pénzbüntetés útján sem minden esetben valósítható meg.

A kimutatások beküldésének elmulasztóit is érzékeny bírság törvénybeiktatásával kell pontosságra szorítani, minthogy a kimutatás elmulasztása vagy csupán késedelmes küldése is a könyvtárak közhasznú munkáját akadályozza.

A 49. §-hoz

A 47. §-ba ütköző kihágásügyekben az eljárást az eddigi rendelkezéstől eltérőleg a király járásbírók hatásköréből a bírósági eljárás hosszadalmas volta miatt kellett a közigazgatási hatóságok hatáskörébe átutalni. Gyakori eset ugyanis, hogy mire a bírói eljárás lefolytatatik s a kártérítési kötelezettség, illetőleg büntetés megállapítatik, a szóbanforgó - éppen ritkasága miatt be nem szolgáltatott vagy vissza nem adott - nyomtatvány többé nem szerezhető be. A németországi gyakorlatban jól bevált rendőri eljárásnál ez a veszedelem sokkal kevésbé áll fenn. A rendőri büntetőbírók felülvizsgálati fórumául végső fórumul a vallás- és közoktatásügyi minisztert kellett kijelölni. (Vkm. 67,200/1920-VIII. sz. rend.) A 46. §-ban meghatározott kihágás új bűncselekmény, melynek elbírálását célszerűségi tekintetből szintén a közigazgatási hatóságok hatáskörébe kívánatos utalni.

**1929. évi XXXIII. törvénycikk indokolása
a Nemzeti Közművelődési Alapítványról**

*Részletes indokolás**Az 1. §-hoz*

Az 1. pont azokat a törvényes és bírói ítéleti jogalapokat sorolja fel, melyekre ez a törvény támaszkodik.

Az 1915:XVIII. törvénycikk és az 1921:XLIII. törvénycikk alapján megindult az eljárás annak a kimondása iránt, hogy gróf Károlyi Mihály vagyona, illetőleg az általa élvezett hitbizomány haszonélvezete a törvény értelmében az államra száll. Ennek az eljárásnak során a m. kir. Kúriának P. I. 6398/1923/54. sz. alatt hozott ítéletével jogerősen kimondatott, hogy gróf Károlyi Mihálynak összes vagyona a magyar államra száll.

Az 1921:XVIII. tc. módot nyújt arra, hogy az állam a hitbizományi haszonélvezet, helyett a hitbizományi vagyon állaga megfelelő részének az átadása iránt támasszon igényt. Az állam ezzel a joggal élt, ennek következtében keletkezett a budapesti kir. törvényszéknek a 4. H.

36,537/921/60. szám alatt hozott jogerős ítélete, amely a hitbizomány állagvagyonát úgy osztja meg, hogy az államnak jut a vagyon 60%-a, a hitbizománynak megmarad a vagyonnak a 40%-a.

A törvényszék ítélete után az O. F. B. előtt megindult az eljárás annak megállapítása iránt, hogy mely vagyonrészek essenek az államnak jutó 60%-ba, s mely vagyonrészek maradjanak meg a hitbizománynak. Az eljárás során kitűnt, hogy igazságos és olyan megosztás, amely mind a két félnek gazdasági szempontból életképes, azaz jövedelmezően kezelhető birtoktesteket juttat, alig lehetséges. A helyzet ugyanis az, hogy a birtokkomplexum nagyjából két részre oszlik, az alsó birtokrészek alkotják a mezőgazdasági szempontból értékes területeket, a felső birtokrészek túlnyomó részben erdők. A 60 és 40%-os megosztás esetében elkerülhetetlen lett volna, hogy a hitbizománynak az igen értékes mezőgazdasági részekből is nagyobb terület adassék át s ennek következtében az államnak a megmaradó nagy erdőkomplexumhoz viszonyítva, aránylag csekély területű mezőgazdasági szempontból értékes birtokrész jutott volna. Ezek a szempontok vezették a kormányt abban, hogy igyekezett a kérdést a hitbizományban várományosi joggal bíró családtagokkal egyesség útján megoldani. A tárgyalások arra az eredményre vezettek, hogy a család a hitbizományi vagyonból neki jutó 40%-nyi részt 10.500,000 pengő ellenében az államnak engedte át.

Így került az egész vagyonkomplexum az állam rendelkezésébe, amelyből megtart annyit, amennyi az államkincstár által kifizetendő 10.500,000 pengőnek megfelel, a többi vagyont pedig kulturális alapítvány létesítésére fordítja.

Az Egyetem-utcai hitbizományi Károlyi-palotát, a hozzátartozó telekkel együtt, Budapest székesfőváros közönsége közérdekű célra megvette.

A törvény lényegileg nincs ellentétben az 1921:XLIII. tc. 3. §-ának 2. bekezdésében foglalt ama rendelkezéssel, mely szerint a hitbizományhoz tartozó és az államnak jutó ingatlan egy éven belül földbirtokpolitikai célokra használandó fel és amely azt is kimondja, hogy a birtok felosztásánál elsősorban a rokkantak jöhetnek figyelembe.

Ennek a rendelkezésnek a szövege ugyanis nem kizárólagosan említi a rokkantak kielégítését, mint egyedüli célt, hanem ezt csak mint elsősorban helyezett földbirtokpolitikai célt jelöli meg és e mellett lehetőséget nyújt egyéb földbirtokpolitikai célok kielégítésére is. Már pedig a hitbizományi birtokkal szomszédos községek hadirokkantjainak földigénye már megelőzőleg végrehajtott földbirtokrendezési eljárás során teljes kielégítést nyert, viszont az 1920:XXXVI. tc. 84. §-a a földbirtokreform feladatai között a nemzetfejlesztési és közoktatásügyi intézmények támogatását is felsorolja s így ez a törvény összhangban van a földbirtokreform célkitűzésével.

A 2. pont tulajdonképpen propagatív célt szolgál.

Az egységes kezelés, az igazgatás s a közös célkitűzés pedig olcsóbbá teszi az alapítvány ügyeinek az ellátását s növeli ható erejét.

Ezért helyénvaló az a rendelkezés, hogy az ily adományok és hagyományok az alapítvány tőkéjéhez csatolandók s így azok hozadékai együttesen fordíthatók évről-évre a 2. §-ban kitűzött célokra.

Magától értetődik az, hogy minden hagyományozó vagy adományozó más irányú rendelkezéseket is tehet.

A 3. pont rendelkezése csupán azt a célt szolgálja, hogy az alapítvány önálló jogi személyiségét teljesen kidomborítsa. A telekkönyvi bejegyzés ekként a törvény erejénél fogva lesz eszközrendő.

A 2. §-hoz

Az alapítvány rendeltetése tekintetében az általános indokolás magyarázatot nyújt.

A célmeghatározás részletezése a törvény kereteibe nem való. Egy oly nagyszabású feladatkört, mint aminőt a nemzeti közművelődés fogalma fed: felsorolással kimeríteni nem lehet.

Nem is célszerű tüzetes elhatározásokkal megkötni a kezét annak a szervnek, amely a célok megjelölésére hivatva lesz. Ily megkötöttség annál kevésbé volna kívánatos, mert előre nem tudható, hogy a közművelődés fogalmi körébe eső mely közelebbi célok elérésére van éppen szükség megfelelő anyagi eszközökre, különösen pedig oly intézmények létesítése vagy támogatása terén, amelyek istápolására az állami költségvetés kellő fedezet híján nem gondoskodhatott.

A tapasztalat sokszor igazolta már, hogy az alapítványok célkitűzésének a merevsége fonák helyzeteket szülhet, amikor ugyanis a jövedelmeknek olyanféle felhasználását rendeli, amíg a változott viszonyok folytán szükség már nincsen, sőt a kijelölt részletcél egyáltalán elérhetetlenné válik. Ilyenkor az alapítványi cél szigorúan körülhatárolt meghatározása egyenesen ellenkezésbe is juthat a közérdekkel.

Fontos ebben az, hogy a részletes célmeghatározás hatáskörével felruházandó szerv feladata magaslatán álljon.

A törvény szerint ezt a tisztelet egy bizottság tölti be, amelynek a tagjait a Magyar Tudományos Akadémia igazgatótanácsa jelöli ki. A Magyar Tudományos Akadémia multjánál, hagyományainál, az ország legkiválóbb szellemeit magában foglaló szervezeténél fogva a legnagyobb garancia arra nézve, hogy erre a feladatra méltó személyeket fog jelölni, akár saját kebeléből, akár azonkívüli honpolgárok sorából.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter ingerenciája, valamint a miniszterelnök kinevezési jogát az előbbire nézve annak a közművelődési ügyekben való kormányhatósági hatásköre, az utóbbira nézve pedig az alapítvány nagyjelentősége indokolják.

Az alapítvány nagyobb arányai és nagy jelentősége indokolják azt is, hogy az alapítvány működéséről a parlamentnek is jelentés tétessék.

A 3. §-hoz

A vallás- és közoktatásügyi miniszternek főfelügyeleti hatóságát az alapítvány rendeltetése, a miniszterelnök befolyását a főfelügyelet gyakorlásában az alapítvány nagyjelentősége indokolja.

A 4. §-hoz

A szakasz 1. és 2. pontjának rendelkezéseit az a kívánatos szempont indokolja, hogy a nemzeti kulturális közcélra hivatott alapítvány vagyonaállaga minden csorbítástól mentesüljön.

A szakasz 3. és 4. pontja a hitbizományi vagyont az államnak átengedő család részére biztosít kedvezményeket a végből, hogy a családnak megkönnyítse a hitbizományi vagyon rekonstruálását. A kedvezmények megadása indokolt és méltányos, mert a család azzal, hogy a hitbizományi vagyonból neki jutó 40%-nyi vagyonrészt az államra nézve kedvező feltételek mellett átengedte, elősegítette, hogy az állam az osztatlan egész vagyonkomplexumot és így gazdaságilag aránytalanul nagyobb értékű vagyont szerezzen és tartson meg, mint amelyet a hitbizományi vagyon 60%-nyi részében nyert volna.

A szakasz 5. pontja Budapest székesfőváros közönségének biztosít kedvezményt. Ennek a kedvezménynek megadását az indokolja, hogy megkönnyíttessék Budapest székesfőváros közönségének annak megvalósítása, hogy a budapesti Egyetem-utcai Károlyi-palotát és annak telkét közérdekű célra megszerezze. Budapest székesfőváros közönsége ugyanis a palotát múzeum célokra, a parkot pedig nyilvános kert céljára fogja felhasználni.

A szakasz 7. pontja felhatalmazást ad a kormánynak arra, hogy a hitbizományhoz tartozó szentdomokosi és nemti birtokrészeket elidegeníthesse. Ezek a birtokrészek a birtok törzsétől távoleső, túlnyomó részben erdőkből álló birtoktestek. Együttes kezelésük a birtok törzsével gazdaságilag lehetetlen. Házikezelésben megtartásuk esetében kellő jövedelmet nem biztosítanak. Elidegenítésüket tehát ez a körülmény indokolja.

Ezeknek a birtokrészeknek összterülete 2079 kataszteri hold. E két birtokrész eladása az alapítványnak szánt vagyont nem csökkenti, mert ez abba a birtokkomplexumba tartozik, amelyet az állam az általa kifizetendő 10.500,000 pengő vételár ellenében megtart.

Az 5. §-hoz

Ez a szakasz a törvény végrehajtását a miniszterelnökre, az alapítvány országos nagy jelentőségénél és a 2-3. §-ok rendelkezéseinél fogva, a vallás- és közoktatásügyi miniszterre pedig ugyancsak a 2-3. §-okban reábizott hatáskörnél fogva bízta.

1930. évi VI. törvénycikk indokolása a természettudományok fejlesztése érdekében teendő intézkedésekről

Részletes indokolás

Az 1. §-hoz

Az Országos Természettudományi Tanács tudománypolitikánknak fontos szerve lesz. Hatásköre akként van megállapítva, hogy az elméleti és alkalmazott természettudományok rendszeres és tervszerű fejlesztése tekintetében hézgapótló szerepet tölthessen be. Ilyen tanácsok létesítésére a vezető külföldi kultúrállamokban számos példát látunk és a működéshez fűzött várakozásban megerősít az a kedvező tapasztalat, amelyet az 1927:XIII. tc. által felállított Országos Ösztöndíjtanács eddigi működésével is már szereztünk. Négy tudományegyetemünk, a közgazdaságtudományi kar, a Műegyetem, az Országos Magyar Gyűjteményegyetem természettudományi tárjai és természettudományi intézetei a természettudományi kutatás és tudományos munkásság megannyi fontos műhelyei, amelyek működésének a természettudományok természeténél fogva jelentékeny anyagi és szervezési előfeltételei vannak. E különféle tényezők működésének összehangbahozatala és a rendelkezésre álló anyagi eszközök gazdaságos és tervszerű felhasználása érdekében szükséges a különféle természettudományi szakok és a tudományos intézetek képviselőiből alakított Tanács.

A Tanács hatáskörét az 1. § akként állapítja meg, hogy az alkalmas legyen e feladatok megoldására, valamint Magyarországnak a nemzetközi tudományos viszonylatokba való bekapcsolódásának előmozdítására.

A 2. §-hoz

A Tanács élére elnök és alelnök kerül, valamint ügyvezető-igazgató jelöltetik ki az ügyek érdemleges lebonyolításának biztosítására. Mivel az Ösztöndíjtanács gondolja tudománypolitikai szempontból a tudományos munka emberi, a Természettudományi Tanács pedig a természettudományokra vonatkozólag annak dologi előfeltételeit, a kettő közti szoros kapcsolatnál fogva kívánatosnak látszik, hogy a Természettudományi Tanácsban az Ösztöndíjtanács ügyvezető-igazgatója is helyet foglaljon.

A 3. §-hoz

Az Országos Természettudományi Alap céljaira az állami költségvetés keretében (Rendes kiadások, 24. cím, Tudományos és diákjóléti célok támogatására, 5. rovat) évek óta különféle nagyságú összeg van előirányozva. Ezenfelül remélhető, hogy a Természettudományi Alap az állami költségvetésből és más forrásokból további jövedelmekben fog részesülni.

A Természettudományi Alap létesítése nélkül az a rendszeres és tervszerű fejlesztése a természettudományok művelésének, amelynek előmozdítására az Országos Természettudományi Tanács hivatva van, siker reményével nem volna folytatható.

A 4. §-hoz

Annak következtében, hogy az Országos Magyar Gyűjteményegyetem szervezése óta az annak keretébe tartozó természettudományi intézmények fejlődtek, szükségesnek látszik a Gyűjteményegyetem igazgatótanácsának az e § által javasolt kiegészítése.

**1930. évi VII. törvénycikk indokolása
az elemi népiskolai beiratási díjak újabb szabályozásáról és felhasználásáról**

Általános indokolás

A törvényjavaslat célja az, hogy gondoskodás történjék tanítói internátusok, vagyis tanítói gyermekek neveltetésére szolgáló intézmények létesítéséről.

A háború után bekövetkezett mostoha viszonyok orvoslása során, valamint az elemi népoktatás érdekeinek a tanítóság irányában való kiépítése miatt szükséges, hogy a művelődési góccoktól távol munkálkodó tanítók gyermekneveltetési gondjai megapasztassanak.

Országunknak sok olyan települési alakulata van (falu, tanya, telep), amely a forgalomtól elzárva, a művelődési góccoktól távol esik s ezért elmaradott és kulturálatlan. A multban is, ma is általánosan tapasztalt jelenség, hogy azok a tanítók, akik nehezen megközelíthető s elhanyagolt helyeken vannak alkalmazva, ez állomásukról néhányévi szolgálat után minden igyekezetükkel elkívánkoznak, különösen akkor, ha gyermekeik olyan kort érnek el, amely korban szakiskoláztatásra, közép- vagy magasabbfokú iskoláztatásra van szükségük. Pedig éppen ezeken a forgalomtól távoleső kulturálatlan helyeken van szükség egyfelől kiváló tanítói egyéniségekre, másfelől pedig arra, hogy ezen kiváló tanítói egyéniségek szolgálati helyükön állandóan megmaradjanak. De ez csak úgy érhető el, ha a tanyai, telepi vagy kistalusi tanítók életviszonyait a lehetőségig kedvezőké tesszük. Mivel ezen életviszonyok között a tanítók elkívánkozásának kérdésében tapasztalás szerint a legnagyobb mozgóató erővel a gyermekneveltetés kérdése szerepel, ezért gondoskodni kell olyan internátusok létesítéséről, amelyekben a tanyai, telepi, falusi tanítók gyermekei ingyenes vagy nagyon olcsó, de jó elhelyezést kapjanak.

A tanítók gyermekneveltetési célját szolgáló intézmények felállításáról és fenntartásáról a magyar királyi vallás- és közoktatásügyi miniszter már a multban is gondoskodott. Wlassics Gyula miniszter előterjesztésére 1900-ban a törvényhozás a magyar tanítói kar közhasznú működésének elismeréséül 1.000.000 koronát szavazott meg a budapesti és kolozsvári két Tanítók Háza építési és felszerelési költségeinek fedezésére. A mindenkori vallás- és közoktatásügyi miniszter pedig tatarozási és köztartási államsegéllyel és főfelügyeletével gondozta e két intézményt.

Ezt a munkát a későbbi kultuszminiszterek is folytatták, amikor a háború után előállott fokozott szükségletek mértékében az államsegélyt már nem növelhetvén, iskolai gyűjtéseket engedélyeztek, hogy a tanítók gyermekeit nevelőintézmények fokozott teljesítőképességgel felelhessenek meg céljuknak s újabb szükségletek kielégítésére is vállalkozhassanak. Az iskolai gyűjtéseket azonban nem mindenütt kísérte a társadalom rokonszenve s adott esetre hivatkozva, az iskolától idegen érdekeltségek is jogot formáltak ily gyűjtések engedélyezésének kérésére, azért 1926-ban a magyar királyi vallás- és közoktatásügyi miniszter az iskolai gyűjtéseket törvényhozásilag - az 1927:XIV. tc. 14. §-ával - megszüntette.

A jelen törvényjavaslattal a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter az elemi népiskolai beiratási díjak újabb megállapításával alapot kíván teremteni arra, hogy a már meglevő nevelőintézmények fenntartását biztosítsa és hogy lehetőleg minden arra alkalmas központban új Tanítók Háza felépítéséről gondoskodva, lehetővé tegye, hogy a művelődési góccoktól távol munkálkodó tanítók gyermekneveltetési gondjai megapasztassanak.

A létesítendő internátusok az elemi iskola kivételével mindenrendű iskolába járó, sőt még a kézműiparosságra vagy egyéb gyakorlati pályára készülő mindkét nembeli tanítógyermek nevelőotthonául tervezetnek. Nem fényes külsővel bíró intézmények, hanem a célnak megfelelő, puritán egyszerűséggel létesített nevelőintézetek, amelyek a bennük uralkodó internátusi rend és komoly nevelőszellem mellett ingyen vagy mérsékelt áron tisztességes ellátást nyújtsanak a tanítógyermeknek.

Ma a tanító az állam pénzügyi helyzete miatt még nem javadalmazható olyan mértékben, hogy egy vagy több gyermekének a szülői házon kívül megnyugtató s mindenesetre sokkal drágább elhelyezéséről gondoskodhassék. Az elemi népoktatás, különösen a tanyai iskolák megépítésével egyre szélesebb kereteket nyer s ezért a gyermekneveltetés gondja egyre több tanítói családot érint. Az elemi népoktatás fejlesztésének érdekeit szolgálja tehát ez a törvényjavaslat, amidőn a beiratási díjából befolyó 40 fillérek révén állandóan gondoskodni kíván a magyar középosztály értékes rétegének, a tanítóságnak gyermekeit érintő komoly érdekek kielégítéséről.

A beiratási díjából ilymódon befolyó összeg, bár rendszeres és tekintélyes évi jövedelmet jelent, arra mégsem elegendő, hogy egész terjedelmükben fedezze a szóbanlevő internátusok létesítése és fenntartása körül támadó szükségleteket; ezért csupán arról lehet szó, hogy e szükségletek mértékét adó fokozatossággal elégíttessenek ki.

Arra a kérdésre, vajjon a tervbevett intézkedés, t. i. az elemi népoktatási beiratási díjak felemelése nem érinti-e az elemi népiskolai oktatás ingyenességének elvét, azt kell felelni, hogy ebben a kérdésben a népoktatás ingyenességéről szóló 1908:XLVI. tc. tulajdonképpen maga foglalt állást akkor, amidőn beiratási díj szedését megengedte. Az 1908:XLVI. tc. 1. §-a ugyanis úgy intézkedik, hogy az állami, községi és hitfelekezeti elemi iskolákban "legfeljebb 50 fillér beiratási díj szedhető az iskolába felvett minden egyes tanuló után" Most csupán a beiratási díj összegéről van szó, vagyis arról, hogy az 1908:XLVI. törvénycikkben megjelölt 50 aranyfillér - valorizálva 58 pengőfillér - 1 pengőre emeltessék fel. A különbség 42 fillér tanulónként és évenként. Feltehető, hogy az a tanuló, aki az eddigi 58 fillért megfizette, nagyobb megterhelés nélkül tudja fizetni a 42 fillérnyi többletet is. A szegények, akiknél a beiratási díj fizetése súlyos terhet jelent, a fizetés alól felmentendők.

Az ezen törvényjavaslattal tervezett intézkedés folytán fizetendő 1 pengő beiratási díjból 50 fillér az 1908:XLVI. tc. 1. §-ában megállapított célra, vagyis az iskolai ifjúsági és tanítói szakkönyvtárak gyarapítására fog fordíthatni, a megmaradó 50 fillér fog a szóbanlevő internátusok céljaira felhasználtatni. A felhasználásról a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter által készítendő végrehajtási rendelet fog intézkedni.